

valóság

A TARTALOMBÓL

Szegedi László: Az időzített bombák hatástalanítása

Erős Vilmos: A hanyatlás motívuma a két világháború közötti magyar történetírásban és történeti gondolkozásban

N. Szabó József: A humán tudományok és a Magyar Tudományos Akadémia a rendszerváltás idején (1945–1946)

Harmati Róbert: Egy Mikszáth-novella lehetséges ihletforrásai

Pelle János: Józsefváros zsidó múltja (1. rész)

Dr. Benda József: Gyermeksokk (I. rész)
A demográfiai krízis és a családi szocializáció

Szécsi Gábor: Média és politika az információ korában

Farkas Ágnes: A biomassza-hasznosítás munkanélküliségi rátára vetített hatása

Kapronczay Katalin: „Itt van a' legvégső óltára Pallásnak”

Kapronczay Károly: A Köztársaság téri pártház ostromának valós története

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
1
6

1

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2016. január LIX. évfolyam 1. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1428 Budapest, Pf. 51
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950
Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Ipress Center Central Europe Zrt.
Felelős vezető
Lakatos Viktor
igazgatósági tag

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatónk:

Nemzeti Tehetség Program
Nemzeti Kulturális Alap

 Nemzeti
Tehetség Program

 NKA
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőbizottság
Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tardy János
Tellér Gyula
Zoltán Zoltán

Főszerkesztő
Tőkéczi László

Szerkesztők
Cseresnyés Márk
Kengyel Péter
Kucsera Tamás Gergely

Szerkesztőségi irodavezető
Horváth Krisztina

Az időzített bombák hatástalanítása

A fejlett világ társadalmainak stabilitását, sőt létét, két fő negatív jelenség veszélyezteti. Egyrészt a nyugdíjrendszer összeomlása, mely a társadalom előregedéséből adódik, másrészt a csökkenő népszaporulat. 2011 és 2060 között a legoptimistább becslés szerint is Magyarország népessége 1,4 millióval fog csökkenni. 2012-ben 100 gyermekkorúra közel 117 időskorú (65 évesnél idősebb) jutott. Az idős népesség eltartottsági jelzőszáma (az idősök aránya a 15–64 évesekhez viszonyítva) 24,6% volt, ami a becslések szerint 2050-re több mint megkétszereződik. Ez azt jelenti, hogy a maihoz képest fele annyi keresőnek kellene fedeznie a megkétszereződő idős népesség nyugdíjkiadását, ami nyilvánvalóan egy fenntarthatatlan folyamat, a nyugdíjrendszer összeomlásához, az életszínvonal csökkenéséhez, a nyugdíjasok és a családok nyomorához, a társadalom erőteljes hanyatlásához fog vezetni.

Mindennek kiküszöbölésére a mostani intézkedések a választ a nyugdíjkorhatár emelésében, valamint a nyugdíjtakarékossági rendszerekben látják. Mivel a jelenlegi népszaporulati adatok mellett még ezen intézkedések sem elégségesek, egyes nyugat-európai országokban a megoldást a bevándorlásban látják, ami egyet jelent az adott népről vállalt népességi és kulturális genocídiumával. (Az előrejelzések szerint a következő 70 évben az Egyesült Királyság népessége 21 millióval, Franciaországé 13 millióval fog emelkedni, de ez kizárólag a bevándorlók állandó utánpótlása és nagyobb népszaporulata miatt fog bekövetkezni, miközben a helyi lakosság száma tovább csökken, mely addigra kisebbségbe kerül a saját hazájában. Ugyanekkorra Németország népességcsökkenése 17 millió lesz. Ezen adatok ugyanazt jelentik, mintha Európa minden egyes nemzedéke két vagy három világháborús veszteséget szenvedne el.)

A véleményem szerint a mai (bürokratikus, nem-kreatív) intézkedéseknek pontosan az ellenkezőjére volna szükség. A megoldást tehát nem a fizetések megsarcolása jelenti, sem a nyugdíjasok mindhalálig való dolgoztatása, hanem a feltételek javítása, az 50 éves általános nyugdíjkorhatár bevezetése, amit könnyedén el tudunk érni mindkét alábbi javaslatom által. Az első, ami a **végso és a legcélszerűbb megoldást is jelenti, a népszaporulat növelése**, olyan mértékben, amely fedezi a nyugdíjrendszer igényeit, sőt még a növekedésre is lehetőséget ad, (ennek összefoglalását lásd alább); de addig is, amíg ezt a döntéshozói politika szereplői hajlandók lesznek tudomásul venni, egy másik lehetséges megoldást is felvázolok, ami talán az ő tudatukig is könnyebben el/le tud hatolni.

Kezdjük tehát az utóbbival. A nyugdíjrendszer fenntarthatóságát elsősorban az a körülmény veszélyezteti, hogy az alacsony népszaporulat miatt kevesebb keresőnek kell fedeznie egyre több eltartott nyugdíjkiadását. Ismét hangsúlyozom, a megoldás erre természetesen nem a bevándorlás, hanem a népszaporulat növelése, vagy pedig – ideiglenes jelleggel – a külföldi munkavállalók számának az emelése, olyan mértékben, ami az általuk befizetett járulékok útján fedezi a nyugdíjrendszer szükségleteit. Arra gondolok, hogy a külföldi munkavállalóknak szigorúan (!) ötéves munkavállalási engedélyt lehetne adni, olyan szakmákban, amelyekben munkaerőigény mutatkozik. Ezt az ötéves szerződést legfeljebb egyszer lehetne meghosszabbítani 2 évre. Az adott személynek a munkaszerződése letelte után szigorúan (!) el kellene hagynia az országot és 7 évig nálunk nem is vállalhatna újra munkát. Ez azért fontos, hogy az adott személynek ne alakuljon ki egy tartós kötődése az országhoz, hogy könnyebbé váljon a hazatérése. (Ez természetesen nem zárja ki, hogy valamilyen másik európai országban, amely hasonló szabályozást

alkalmaz, ugyanilyen feltételek mellett dolgozzon.) Annyi ilyen ideiglenes munkaszerződést kellene kiadni, ami fedezi a nyugdíjrendszer szükségleteit. (Európai óceánjárókon, vagyis európai felségterületen már ma is dolgoznak fülöp-szigeteki és más nemzetiségű hajósok, az otthoni (éh)bérért.) Ugyancsak ötévente kellene felülvizsgálni a menekültstátuszokat is. Ha egy ország időközben biztonságossá válik, az onnan érkezett menekülteket haza kellene küldeni.

Milyen előnyökkel járna egy ilyen intézkedés? Elsősorban azzal, hogy a nyugdíjnak a csökkenő népszaporulat mellett is lenne fedezete. Emellett még az 50 éves nyugdíjkorhatárt is be lehetne vezetni, valamint egy nagyobb (sőt tetszőleges nagyságú!) gazdaságot is ki tudnánk építeni, visszaszorulna az import, hiszen a termelés–fogyasztás kapcsolat működőképessége érdekében mindent magunknak kellene előállítanunk. (Ez a rendszer majd akkor is alkalmazható lesz, ha a jövőben áttérünk az automatizált termelésre, amikor a jövő információs társadalmában az élő munkaerőt a robotok fogják felváltani. Mivel előre felkészültek leszünk rá, egy ilyen mélyreható változás sem fog jelentős társadalmi feszültségekkel járn.) Mindezek növelnék a **hazai lakosság életszínvonalát – még a csökkenő népességszám mellett is**, sőt akkor is, ha úgy döntünk, hogy továbbra is fenntartjuk az alacsony bérek rendszerét, ami egyrészt versenyelőnyt jelent számunkra a külföldi tőkebefektetések és munkahelyteremtések szempontjából, másrészt pedig kevésbé vonzóvá tesz minket a kényelmi migrációval szemben. Kiküszöbölnék továbbá a bevándorlás problémájából adódó kulturárcokkat is, mert a munkavállalónak a szerződése letelte után minden esetben szigorúan (!) el kellene hagynia az országot, nem verne tehát itt gyökeret, a saját kultúráját ráerőltetve a hazai népességre. Ezért elsősorban a hasonló kulturális háttérű kelet-európai országok munkavállalóit kellene előnyben részesíteni.

A munkavállalókat szigorúan kellene ellenőrizni. A legkisebb kihágás vagy szabálysértés esetén is (ha pl. átmegegy a piros lámpán, eldob egy csikket vagy összetűzésbe kerül valakivel) azonnal fel kellene bontani a szerződését és ki kellene utasítani az országból. (Miként azt a Perzsa-öböl menti országokban is teszik, de sokkal szigorúbb módon, kollektív büntetést is alkalmazva.) Ezzel kiküszöböljük az összes nemkívánatos jelenséget, a szociális és kulturális feszültségeket, a deviáns megnyilvánulásokat. A munkavállalás nem teremte jogosultságot magyar nyugdíjra. A Magyarországon kötött házasság sem jelentene jogcímet a végleges letelepedési engedély megszerzéséhez (sőt azonnali kiutasítást vonna maga után), amivel elejét vennénk a tömeges érdekházasságok jelenségének. A munkaszerződés csak egy adott munkára szólna, ha ezt az illető az ötéves időhatár letelte előtt elveszítené, nem kereshetne helyette másikat, hanem azonnal el kellene hagynia az országot. Azokat, akik erre nem hajlandók, végleg ki kellene utasítani. Az ötéves időhatár a munkavállalók túlkínálata miatt könnyen tartható lenne. Ezenkívül a munkavállalót nem vonjuk ki véglegesen az adott ország társadalmából sem (mint a mai ostoba bevándorlási rendszerben), nem idézünk elő ezáltal egy ottani esetleges népességi, gazdasági, szociális problémát, valamint kiküszöböljük a harmadik világ Európa felé irányuló demográfiai nyomását is. Emellett a saját területünkön belül sem hozunk létre egy olyan kisebbséget, mely a mi kárunkra terjeszkedik, és idővel akár többséggé is válhat. Mivel az adott személy előre tudja, hogy öt év múlva el kell hagynia az országot, csak a munkájára fog összpontosítani, nem válik a segélyektől függő lumpenréteg részévé, nem hoz létre a bevándorlók által lakott külvárosi gettókat, idegen kulturális testeket az ország területén belül.

Ezért előnyben kellene részesíteni az olyan munkavállalókat, akiknek otthon már van családja. Őket azonban a munkavállalók nem hozhatnák magukkal, viszont a szabadságukon gyakorta meglátogathatnák őket, amit anyagilag is támogatni lehetne. Ezzel is azt biztosítanánk, hogy a munkavállaló a szerződésének letelte után minden esetben hazatérjen.

Ez a rendszer előnyös volna a munkavállalónak is, hiszen az otthoninál sokkal magasabb fizetése által nagyobb életszínvonalat tudna biztosítani a családjának, akikhez végül önként haza fog térni és vágyani. Ezzel pedig növeljük a kibocsájtó országok lakosságának általános életszínvonalát is, vagyis végső soron mindenki a saját szülőföldjén fogja megtalálni a maga boldogulását, ott fogja látni a saját jövőjét. A munkavállaló megismeri a fejlettebb társadalmi viszonyokat, új ismereteket szerez, kitágul a látóköre, amit a saját hazájában is kamatoztatni tud. Esély nyílik tehát arra, hogy a fejlődő országokban is rendezettebbé váljanak a közállapotok.

Nekünk sem kell majd azon aggódnunk, hogy miként tudjuk elejét venni a nyugdíjrendszer összeomlásának, és ugyanakkor hogyan leszünk képesek megtartani a kulturális identitásunkat. Nem kell azt sem számolgatnunk, hogy mennyi a szolgálati idő és mennyit kell még elérni a nyugdíjkorhatárhoz. Csak egyetlen kritérium marad, az 50 éves életkor. (Ami elejét veheti a fiatal magyar népesség kivándorlásának is, hiszen itthon sokkal jobb feltételeket talál.)

Ezt a munkaerőt nem feltétlenül kellene behozni Európába sem, akkor, ha 50 vagy 100 évre bérelnénk egy (majd egyre több) nagyvárosnyi területet (500–1000 km²) Afrika, Ázsia, Latin-Amerika egyes fejlődő országaitól. Ezekben a városokban a környező vidékek munkaereje által létre lehetne hozni azt a termelési volument, mely a magyar nyugdíjrendszer igényeit is ki tudná elégíteni. Mivel magyar felségterületről volna szó, az adóbevételek onnan áramlanának idefelé, a magyar nemzeti jövedelmet gyarapítva. Ezzel egyben kisebb fejlett térségeket is létrehoznánk az adott országban, melyek a terület visszatérte után is ott maradnának. Magyar kultúra- és nyelvszigeteket alakítanánk ki világszerte. Ezenkívül az ilyen városokban, a hasonló kulturális háttérrel rendelkező, európai migrációs hátterű fiatalokat is munkához lehetne juttatni, akik ott vernének gyökeret, és akik ma, munkalehetőség híján, a szociális segélyeken tengődnek Európa gettóiban. Ezekben a területeken egy sokkal nagyobb gazdaságot is létre lehetne hozni, mint amilyenre Magyarországon lehetőségünk nyílna, hiszen ezen városok népessége akár a több milliót is elérhetné, Magyarország jelenlegi népességét is sokszorosán meghaladva. Ha több európai ország is alkalmazza ezt a stratégiát, akkor ez az egész kontinens számára akár egyfajta új európai felemelkedési stratégia is lehet.¹

Ahhoz pedig, hogy ezen munkavállalóknak (és a hazai dolgozóknak) legyen munkája, vagyis jövedelme, vagyis be tudják fizetni a nyugdíjjárulékokat, fogyasztás kell. Ebből a szempontból tehát még előnyös is lesz a megnövekedett nyugdíjas réteg, mert ők fogják betölteni ennek a nagyobb számú fogyasztóközönségnek a szerepét (amit egyébként – velük együtt – a nagycsaládosok is betölthetnének). Ez a kapcsolat tehát egy öngerjesztő folyamatot indít el a termelés és a fogyasztás területén: minél több a nyugdíjas, annál több munkavállalóra van szükség és annál több a nyugdíjjárulék, amiből nagyobb fogyasztás is generálódik, nagyobb gazdaság jön létre. Ez pedig egyben a nyugdíjak hatalmas mértékű megemelését is szükségessé teszi, hogy legyen miből költeni, hogy állandóan magas szinten állhasson a fogyasztás, tehát a munka iránti igény. Ezért magát a fogyasztást is szabályozni kell (amitől a liberálisoknak bizonyára égnek fog állni a haja), vagyis nagyobb fogyasztást kell előírni a nyugdíjas réteg számára, ha ez lanyhul. Ezt pedig azzal lehet elérni, hogy a nyugdíjukat egyfajta bankkártyán kapják meg, és az erről való költség egy részét (szükség esetén) bizonyos időhatárhoz lehetne kötni, különben az elveszik. (Erről lehet SMS-t küldeni a nyugdíjas mobiltelefonjára is.) És ezt a rendszert már ma is létre lehet hozni, ha mindenkit, aki 50 éves, nyugdíjba küldünk.

A lényeg az, hogy egy nagyobb volumenű gazdaságot hozzunk létre annál, mint amilyet a rendelkezésre álló hazai munkaerő képes lenne fenntartani, aminek a legfőbb

előnye, hogy ismeretlenné válik a munkanélküliség fogalma. A többlétszükségletet a külföldi munkavállalókkal lehet fedezni, gazdasági válság esetén pedig (ami egy ilyen szabályozott rendszerben [szinte] paradoxon) a hazai munkaerő is elégséges lesz a gazdaság igényeinek a kielégítésére, anélkül, hogy ez hazai munkanélküliséggel járna. Ha pedig van termelés és fogyasztás, egyedül a termelési költségek fedezésére van szükség, ami a termékek árának az elenyésző részét szokta képezni. Ezt fedezni tudjuk az exporttal (továbbá a megtermelt fölösleges energia, a mezőgazdasági termelés exportjával, a pénzügyi műveletek nyereségével stb.), valamint azok munkaerejével, akik nem vesznek részt a programban.

Míndez azonban csak egy javaslat a jövőre nézve, ha rosszul alakulnának a dolgok. (Talán azon országok számára jelenthet alternatívát, melyek ma a bevándorlás bővületében élnek, mint pl. Svédország és Németország.) Ez a körülmények nagyon érzékeny szabályozását követeli meg (ezért is szerepelt a fenti fejtegetésben oly gyakran a „szigorúan” szó.). Azonban csak egy szükségmegoldás lehet, arra az esetre, ha olyan maflák vagyunk, hogy nem leszünk képesek megvalósítani a másik, az ennél sokkal jobb megoldást, ami természetesen a népszaporulat növelését jelenti. (Még jobb, ha a két módszert egyszerre alkalmazzuk.) Ez ugyanis egyáltalán nem egy elérhetetlen, nem egy reménytelen cél, miként azt a reménytelenül ötletelen demográfusok és szociológusok, valamint a cselekvésre képtelen politikusok gondolják, sőt ellenkezőleg, egy pofonegyszerű (!) feladat, ha a megfelelő stratégiát alkalmazzuk. (S így talán én is a megfelelő módon provokatív voltam ahhoz, hogy a fő figyelmet ide irányítsam, hogy bebizonyosodjon, tudom is, hogy miről beszélek, nemcsak a levegőbe dobálom a szavakat, ami talán végre mozdulásra készteni a döntéshozatali kolosszusokat is. Úgy tűnik, hogy ennek manapság ez az egyedüli módja.)

Ezzel a témával részletesen foglalkoztam az előző cikkemben.² Az alábbiak lényegében a kivonatát képezik mindannak, amit ott részleteztem. Egy kis ismétlés (kiegészítésekkel megtoldva) azonban sohasem árthat. Ha tömörített formában újra kifejtem, talán mindenki számára jobban érthető lesz a mondanivalóm.

Ennek lényege, hogy a fő hangsúlyt a népszaporulat erőteljes növelésére és nemcsak a szinten tartására kell fektetni. Ezt kell az első helyre tenni, és ennek érdekében a komoly gazdasági, anyagi áldozatokat is fel kell vállalni, miközben ideiglenesen akár a társadalmilag fontos többi tényező is a háttérbe szorulhat (kultúra, hadsereg, gazdaság stb.). Nemcsak vegetálni kell tehát a megállított népességfogyással, hanem erőteljesen növelni kell a népességet! Ez pedig egy 50 milliós Magyarország létrehozását jelenti.

Ezt korábban (1902) már Rákosi Jenő (1842–1929) is felismerte, aki egy harmincmillió magyar által lakott birodalomról álmodott, mely így ellensúlyozni tudta volna a szláv és a német túlsúlyt is. Ma is ugyanerre lenne szükség, de egy magasabb népességszám mellett.

Rákosi sok megállapítása még ma is szó szerint érvényes: „Nincsenek nagy terveink, nincsenek nagy szándékaink, nem akarunk nőni, nem akarunk terjeszkedni, nekünk nem kicsiny Macedónia. Mi csak vesződünk, máról holnapra élünk, perlekedünk, és mindennapi apró dolgokra van minden gondunk. Ez ma a mi állami életünk.

Ehhez hasonlatos az egyének élete is. Minden nemzetnek, a legkisebbnek is van egy jelszava, néha egy szó is elég rá, amely kifejezi álmait, törekvéseit, néha ábrándjait. De hisz a remény, az ábránd, a káprázat adja meg az ifjúságnak a dicső erőt, amellyel küzdelmekbe áll és sikereket ér. Mi félünk az ábrándtól, józanságot prédikálunk, békeszeretettel hivatkozunk, a kakasnak nem harmadik, hanem már első kukurékolására megtagadjuk sovénységünket, s ami másnak eszköz, nekünk cél, s egy fél percent kvótán, egy gyűlölt színű bojtton a homousion és homoiusion gyászos perpatvarába menekülünk, s

nem gondoljuk meg, hogy ez alatt nem érünk rá az országot nemzeti ereiben, számában és fanatizmusában földuzzasztani; amit, ha elértünk, minden kelletlen kérdést, ami most fontosnak látszik, s minden politikai tevékenységünket elnyeli, egy csapással megoldottunk. Nem kell ide csak harmincmillió magyar, és ezen a helyen, ezen a földön első szerepet játszottunk Európa történetében, és miénk Európa kelete!

Ennek kellene minden magyar ember – politikus és nem politikus ember – zászlajára felírva lenni: Harmincmillió magyar! Es meg volna oldva minden kérdésünk egy csapással. Mert ezt kitartással, makacs és okos munkával játszva el lehet érni. De minden dolgunkat ebben a gondolatban kellene intéznünk. [...]

Mert béke van, csak béke kell nekünk, csak azt halljuk dicsérni, csak azt magasztalják mindenek; politikusok, vezércikkek és trónbeszédok egyaránt. Én pedig azt mondom, hogy a békét csak erővel, hatalommal, tevékenységgel, önérettel, haddal és hadikedvvel lehet fönntartani, sohase lemondással, sohase meghunyászkodással, sohase imádsággal és áldozatokkal. Mert mindebből sohasem tudunk eleget adni az éhes ellenfélnek, vagy a még éhesebb szövetségesnek, ha egyszer megkezdtük e nagylelkű önfeláldozást. Es ne csodálkozzanak azon, hogy épp ilyen állapotukban szakad ránk, most rohan meg bennünket az a veszedelem, amelyből a mai ünnep is kerekedett: a kivándorlás.”³

A népszaporulat alakulásának lényege – véleményem szerint – a társadalomban meglevő hármas tagozódás: az alacsony, közép és magas társadalmi rétegek kényelmi szintje, amelynek elérésére az adott társadalmi réteg tagjai törekcsenek (ami egyben megmagyarázza azt is, hogy – paradox módon – miért nagyobb a fejlődő országok népességnövekedése, a jó anyagi körülményeket biztosító fejlett országok népszaporulatánál). Ennek kulturális összefüggései is vannak. Kezdjük ezekkel!

Klebsberg szerint a kultúra nemcsak együttműködés, hanem harc, amelyben egy ország el is tűnhet a térképről, ha elbukik. Ezért nem lehet lemaradni, a második vonalba szorulni. (Lásd fentebb Rákosi véleményét.) A kultúrfőlény elve a 19. század második felében bontakozott ki, melyet Wlassics Gyula fogalmazott meg a legvilágosabban. Nála a magyar állam és a magyar politikai nemzet összetartó ereje a magyar kultúra, melyet ezen kultúra szupremációja övez. Az egészséges egyensúlyt az egyetemes értékek és a magyar nemzeti érdekek összefonódása teremti meg.⁴

Az efféle elvont elképzelésekkel, a közember számára nehezen megfogható nemzeti érdekek szemben, a valódi kultúrfőlényt a hétköznapi érdekek teremtették meg. Így pl. az az osztrák nő, aki egy őrségi kismemesi családba ment férjhez, kötelességének érezte, hogy megtanulja a magyar nyelvet és asszimilálódjon a magyar kultúrához, mert ezáltal az ő saját társadalmi státusza is emelkedett. Ha tehát azt tesszük, amit a korábbi cikkemben javasoltam (és alább még visszatérek rá), és az általános nemesítésekkel magasabb rangú státuszokat és az ezzel járó vagyont, társadalmi tekintélyt is megteremtjük, a kultúrfőlény automatikusan kialakul. (Ez az egyéni kultúrfőlény nyilvánult meg akkor is, amikor Buda, Pest és megannyi más német többségű város nagyrészt magyarrá vált a 20. század elejére. És ugyanez a kulturális visszavonulás figyelhető meg azok részéről, akiknek a saját kultúrfőlény-érzete meggyengült, amikor a Felvidéken és Erdélyben szlovák, illetve román iskolákba íratják a gyermekeiket, talán azt remélve, hogy majd tömegesen belőlük lesznek a magyar származású államfők, miniszterelnökök, meg gyárigazgatók. A valóságban egy ilyen lépéssel azonban a gyermekek csak a középosztály alsó rajtvonalán sorakoznak fel.) A felsőbb kulturális színvonalat tehát nem a külföld felé kell bizonyítanunk, hanem a saját magunk részére kell megteremtünk.

A mai Európa egyik közös vonása, ami egyben a legnagyobb veszélyt is jelenti az európai jövő számára, a népesség növekedésének lassulása és a népesség elöregedése,

csökkenése. A népesség növekedésének útjában ma már nem állnak olyan biológiai akadályok, mint egykor a járványok, háborúk, természeti katasztrófák, a tömeges kihalás, a nyomor stb. Ehelyett a népesség fogyását a kulturális tényezők, a tudatos születésszabályozás idézi elő, aminek a háttérében elsősorban a kényelmi szempontok állnak (társadalmi akadály).

A természetes termékenység fogalmát Louis Henry (1911–1991), a történeti demográfia megalapítója vezette be, melyből következtetni lehet arra, hogy a szülők miként ellenőrzik a termékenységet. Ennek statisztikai alapjait John Hajnal, avagy Hajnal-Kónyi János (1924–2008) mutatta ki, a sokat idézett 1947-es cikkében.⁵ Ennek lényege, hogy az emberek nem korlátozzák tudatosan a termékenységet, de annak szintje különféle tényezők hatására eltérő lehet. Az ún. „stopping behaviour” (a leállás magatartása) az a szint, amikor a szülők elérik a számukra kívánatos gyermekszámot és ilyenkor szakítanak termékenységi magatartásukkal, de ez (szerinte) nem tekinthető tudatos születésszabályozásnak.

Ennek háttérében, a véleményem szerint, a kényelmi attitűd áll. A *kényelmi szempontokat* nemcsak a szaporodási verseny társadalmi alapjának tartom, hanem általában *a történelem egyik fő hajtóerőjének* is. Az embereket nemcsak az eszközhasználat különbözteti meg az állatoktól, hanem a kényelem fogalmának a felismerése és a kényelem iránti igény is.

A kényelmi szempont elsősorban az egyes ember szintjén jelenik meg, amelyet mások is utánozni kezdenek, amivel kialakul egy kényelmi standard vagy színvonal, amit a kultúrával is azonos fogalomnak lehet tekinteni. A történelem fő hajtóereje tehát az az emberi (egyéni) gondolkodásmód, hogy hogyan lehetne jobb dolgom, hogyan élhetnék könnyebben (amit a közgazdaságtanban Adam Smith (1723–1790) hasonlóképpen fogalmazott meg).

A világ minden találmánya a lovaskocsitól az okostelefonig az emberi kényelmi szempontokat szolgálja. Ez a fajta magánérdek elsősorban a(z) egyéni kényelmi szempontok érvényesítését jelenti. *Minden társadalmi csoportnak* (alsó, középső, felső) *megvan* ugyanis *a saját kényelmi színvonala*, melynek az elérésére törekszik. Ez pedig többek között *hatással van a gyermekvállalásra is*.

A legelső társadalmi rétegek pl. megelégszenek azzal, hogy az életben maradásukhoz szükséges élelmiszert meg tudják termelni vagy meg tudják szerezni, és legyen egy szerény fedél a fejük fölött. Ők a gyermekekben ezen cél elérésének az eszközét látják (a gyermekek segíthetnek nekik a munkában, elmehetnek élelmiszert szerezni vagy szociális segílyt kapnak utánuk), akik öreg korukban is gondoskodnak róluk (ez különösen a harmadik világban fontos szempont, ahol nincsenek szociális juttatások, mint pl. nyugdíj, egészségbiztosítás, szociális biztosítás stb.); *az 1780-as években a francia családok négyötöde a pusztta túlélés érdekében jövedelme 90%-át költötte kenyérre*⁶).

Ha az alacsony társadalmi rétegek jövedelme csökken, ezt úgy igyekeznek ellensúlyozni, hogy még nagyobb csoportokba tömörülnek, ahol a megélhetés költségei (lakhatás, élelmezés) megoszlanak a csoporton belül, ami biztosítja a kiscsalád életben maradását (ellátja azt munkával, ismeretekkel, élelmiszerral stb.). Ezek a nagyobb csoportok általában *rokoni alapon* szerveződnek, ahol szigorú hierarchia, a szokások kötelező érvényű betartása és betarttatása, és a kötelességek egyértelmű kijelölése figyelhető meg. Ilyenek voltak régebben a paraszti nagycsaládok és ilyenek ma a cigányok közösségei is, melyek ma is szigorú rokoni alapon épülnek fel.

A gyermek az alacsony társadalmi csoportban egyben rögzíti is a nő helyét a nagycsaládban, a rokonsági szervezetben, hiszen 4-5-6, 8-9-10 gyermekkel nem lehet őt

egyszerűen eltávolítani, a családból az „utcára tenni”. A sok gyermek szülése tehát a nőnek is érdeke, és egyben a megbecsülést, a termékenység emblematicáját, valamint a „karrierépítés” lehetőségét is biztosítja a nő számára, hiszen ennyi gyermek az unokák generációjában (ha a lányainak is legalább annyi gyermeke születik, mint neki) már egy külön nagycsaládot, rokonsági szervezetet is kitesz, amelynek ő lehet a matriarchája. (A nő célja tehát az, hogy minél több lánya legyen, amellett, hogy fiai is szülessenek. A férfi célja, hogy minél több fia legyen, mert az unokák generációjában a fiúk azok, akiknek a férfi a patriarchája lehet, ami a természeti népeknél különféle variációkban fordul elő a szociokulturális antropológiában.)

Ez persze biztosítja (a rokoni alapú) társadalmi csoporton belüli összetartást, szolidaritást is (ilyenek pl. a rokonságok közti tömegverekedések), hiszen az egyik rokon kiesése a csoportból a kényelmi színvonal csökkenésének potenciális veszélyével jár együtt. A csoport védelmet nyújt az egyénnek, mivel az egyén is védi a csoportot. Ha tehát a szociális juttatásokat az állam csökkenti, ez nem érinti alapvető módon a (minimális) kényelmi színvonal szükségleteit (*csak a középső réteget* érinti érzékenyen), mert a nagyobb népszaporulattal az alsó rétegek még nagyobb csoportba képesek tömörülni, ami kiegyenlíti a kényelmi színvonal esetleges csökkenését. Mindaddig tehát, amíg ez a csoport fennáll, az egyén és a kiscsalád számára az alacsony (a számukra kívánatos) kényelmi színvonal is biztosítva van.

Az alsó népcsoportok gettósítása, azaz elkülönítése, egy helyre koncentrációja csak erősíti ezt a folyamatot, mert megteremtí a szaporodási közösség egyik lételemét, a területet, a csoportnak egy behatárolt szaporodási térben való lakását.

Az alsó népcsoportoknak sem pénzük, sem megfelelő tudásuk vagy érdekük nincs arra, hogy tudatos születésszabályozást és családtervezést folytassanak. Sőt, ennek az ellenkezője igaz. Az ipari forradalom idején az angol alsó néposztályokban a családok szinte egyetlen támasza a sok gyermek maradt, amit a gyermekmunka rendszere is támogatott, hiszen a vállalkozók szívesebben alkalmaztak gyermekeket alacsonyabb bérért, akik nem lázadtak a rossz munkakörülmények ellen sem. Anglia robbanásszerű lakossággyarapodása az ipari forradalom előtt lényegében annak köszönhető, hogy a földjéről elűzött vidéki lakosság a városokban nyomorgó alsó néposztállyá deklasszálódott. Miközben 1550 és 1820 között Németország, Itália, Spanyolország és Franciaország népessége 51, 67, 56, illetve 79 százalékkal nőtt, Anglia népessége ugyanebben az időszakban több mint 280 százalékkal lett több.⁷

Az alsó néprétegek lényegében egy pénz nélküli közösségben élnek. A pénz (annak hiánya) csak a középosztályban kezd fontos tényezővé válni. Ezért az olyan társadalmak (mint pl. az amazóniai indiánok), ahol egyáltalán nincs pénz, ennek hiánya miatt nem is érzik magukat szegénynek.

Az alsó népcsoportok szükségleteinek legfontosabb hívószava a *legolcsóbb*. Nekik mindenképp a legolcsóbb kell: ruhából, ételből, lakhelyből stb. (akkor is, ha nem jó). A középosztályban ez a hívószó a *szép*: szép ruha, szép lakás stb. kell (akkor is, ha nem jó). A felső rétegek hívószava a *legjobb*: nekik a legjobb lakás, étel, autó stb. kell (akkor is, ha valójában nem az a legjobb).

Az alsó rétegekben az érzékszervek eltompulnak a szagok és illatok, a rend és rendetlenség, a szép és csúnya, a jó és rossz stb. iránt. A középrétegekben az érzékszervek kezdenek kifinomulni a szagok és illatok, a rend és rendetlenség, a szép és csúnya, a jó és rossz stb. iránt. A felső rétegben az érzékszervek túlzottan is kifinomulnak a szagok és illatok, a rend és rendetlenség, a szép és csúnya, a jó és rossz stb. iránt.

Az alsóbb rétegek nem ismerik a külvilágot, a tudatuk csak a saját kis világukra szűkül le. *Nem vesznek részt az állam életében*, nem tudják, mi az a politika, a nemzeteszme, a

nemzeti kultúra, nyelv stb. A középrétegek már ismerik a külvilágot, tudják, *hogy hol jobb és hol rosszabb*. A felső rétegek a *teljes világban élnek*, szabadon fogyasztják a legjobb javakat, melyek számukra az egész világból hozzáférhetőek.

A nemzetet (a hagyományos társadalmi szervezetben) nagyszót az alsó néprétegek tartják meg (ez fokozottan érvényes akkor, ha a nemzet nem rendelkezik saját területtel), *minden mögöttes érdek nélkül*, anélkül, hogy tudnának róla, pusztán azzal, hogy beszélnek az anyanyelvüket (ha sok tekintetben nem is a lehető legmagasabb szinten) és a népszaporulatukkal fenntartják a nemzetet. A középrétegnek (melynek a modern társadalomban át kellene vennie és be kellene töltenie az alsó népréteg nemzetmegtartó szerepét) ugyanehhez *már valamilyen* érdekre van szüksége (nacionalizmus, *jólét*, kultúra, vallás, hagyomány, öntudat stb.), különben (a középosztály kevésbé kulturált, öntudatos rétegei) könnyedén cserélnek nemzetet, ha máshol jobban érvényesíthetik az érdekeiket. Az érdeknélküliség nyilvánul meg az olyan alacsony és nagy szaporaságú rétegek esetében, mint régen a paraszti családok, az oláh pásztorok, ma a cigánycsaládok és a deklasszált nyugat-európai bevándorlók. Ezek mind képesek arra, hogy a népszaporulatuk által terjesszék a területüket. A felső osztályban természetes módon nyilvánul meg a nemzeti hovatartozás (legalább is egy szuverén nemzet esetében), hiszen politikailag, gazdaságilag, kulturálisan ők tartják fenn maguknak a jogot arra, hogy a nemzetet irányítsák. Azon területeken, ahol a bevándorlók vagy más hasonló néprétegek (oláh pásztorok, amerikai cowboyok stb.) kerülnek többségbe, ez az irányításra képes felső réteg ugyanígy kitermelődhet (és ezzel náluk is létrejön a teljes társadalmi szervezet), mely külön, szinte szuverén területet alkot az államon belül (párhuzamos társadalmat hoz létre). Azon politikusoknak és értelmiségieknek tehát, akik fenn akarják tartani a nemzetüket, a fentiek értelmében az alsó réteg szintjére kell deklasszálniuk a nemzetet (ami egy olyan szükséghelyzetben lehet helyes stratégia, ha a nemzet elveszíti a területét) vagy a középréteg érdekeinek a *teljes körű* kielégítésére kell törekedniük, hacsak nem akarják azt a multikulturális idealizmus mentén megsemmisíteni.

Ha pl. a kényelmi színvonalamat azzal szeretném emelni, hogy elektromosságot akarok a házamba, el kell hagynom az alsó társadalmi csoport szintjét és be kell lépnem a középosztályba. Ha van elektromosság, akkor vennem kell mosógépet, televíziós készüléket stb., hogy tovább növeljem a kényelmi szintemet. Ezek pedig mind pénzbe kerülnek, és rájövök, hogy valahol *korlátoznom kell a(z) egy személyre eső) kiadásaimat*, és ezt a *születésszabályozással* tudom a legegyszerűbben elérni. Az az állami stratégia tehát, mely a születések növelését a szociális támogatások rendszerén keresztül igyekszik megvalósítani, láthatóan nem működik. Ehelyett inkább *azokra a családokra* (!) kellene összpontosítani az erőforrásokat, és azokat a családokat kellene megtalálni, akik hajlandók a nagyobb szaporulatot vállalni. (A nyugdíjrendszer reformjával kapcsolatos legtöbb reformjavaslat, mint pl. a Botos házaspár javaslata is a nagyobb népszaporulatot vállalók célzott támogatását, nem az általános, elaprózott támogatások rendszerét tartja szükségesnek. Ezen rendszerek legnagyobb hibája azonban az, hogy mindenféle bonyolult pontrendszereket alkalmaznak, melyek értelme és haszna **nehezen érthető és magyarázható meg az egyszerű emberek számára**, pedig elsősorban nekik kellene érteniük, ha tőlük várjuk, hogy végrehajtsák. Ezenkívül egy 20–30 éves ember egyáltalán nem gondol a nyugdíjas éveire. (Gondolom, hogy ezt a saját tapasztalatunk alapján is, mindnyájan így látjuk.) Neki most, azonnal van szüksége arra, hogy jobb legyen az élete. Neki nem pontokra vagy adókedvezményekre, hanem elkölthető pénzre van szüksége. (Javasolnék is egy ezzel kapcsolatos közvélemény-kutatást, melyről előre ki tudom jelenteni, hogy ugyanezt fogja feltárni.) Az ösztönzőket és az ezzel kapcsolatos népesedési követelményeket tehát az ő számára, a jelenben, nem a majdani nyugdíja számára kell kialakítani.)

A kényelmi szempontok tehát a népszaporulat alakulását is meghatározzák. Ha pl. egy szegény embernek a kényelmi szintje nem csökken akkor sem, ha sok gyermeke lesz, a születésszabályozás nem jelenik meg fő szempontként számára, sőt több gyermek esetén még növekszik is a kényelmi szintje, mert a gyermekei segíthetnek neki a ház körül, a földeken, ha pedig az állam nem nyújt számára nyugdíjat, gondoskodnak róla öreg korában. A modern társadalomban ezzel szemben a középosztálybeliek kényelmi szempontjai csökkennek akkor, ha több gyermekük van, mert ezzel több költséget is fel kell vállalniuk, amit pedig nem engedhetnek meg maguknak, tehát azt *veszélyeztetik, hogy az alsó osztályok kényelmi színvonalára süllyednek*. Ezen társadalmi réteg tagjai tehát (a gyermekvállalás terén is) az érdekek (!) mentén mozognak. A középosztály családjai *csak akkor* vállalnak több gyermeket, ha ezáltal *sokkal jobb* (!) lesz az életük. Az alsó réteg család-jainak ezzel szemben *csak akkor* lesz (némi) jobb az élete, ha sok gyermekük van.

A kiscsaládokban élő középrétegek társadalmi rétegződése ellentétes az alsó néposztályok társadalmi rétegződésével (az előbbieket individualista, önző stratégiájú, fragmentált kiscsaládokban élnek, az utóbbiak pedig összetartó rokonsági, nagycsaládi szervezetben). A középrétegek célja, hogy a gyermekeiket a lehető legjobban ellássák (ami az alsó néposztályok számára nem szempont) és esélyt adjanak nekik arra, hogy a felső rétegek tagjai közé emelkedjenek. Ezért nagyon megnézik a gyermekneveléssel kapcsolatos költségeket (iskolaszerek, ruházat, gyerekjátékok, iskolai kirándulások, üdülés, orvosi költségek, zsebpénz, rezsi-költségek, autófenntartás stb.). A felső rétegek, főleg az arisztokraták fő célja pedig a törvényes örökös hátrahagyása, aki tovább viszi a család nevét, címeit stb. Ezért náluk is nagy a népszaporulat.

A középréteg átmeneti csoportot képez az alsó és a felső réteg között. A tagjai kiszabaldultak az alsó réteg kötelékéből, de nem akarnak megmaradni a saját társadalmi rétegükben sem, hanem állandóan arra törekszenek, hogy a felső társadalmi rétegbe emelkedjenek. Ezt fejezi ki a *vállalkozókedv*, amikor saját vállalkozást indítanak, hogy növeljék a jövedelmüket, hogy ezáltal, vagy a foglalkozásukkal, a szakismeretükkel, a pozíciójukkal, a hivatallukkal, a karrierépítés szándékával (a múltban a német városi polgárság a nemesi nevekhez hasonlító névmagyarosításokkal, a darabosként ható és snasszá váló német nevek helyett, valamint a nemesi attitűdök átvételével, a magyar felső kultúra, magatartásformák és nyelvezet elsajátításával), stb. **magasabb társadalmi tekintélyre tegyenek szert, tehát kvalifikálni akarják magukat** arra, hogy a felső társadalmi réteg tagjaival léphessenek kapcsolatba, hogy ezáltal értékesebb társadalmi kapcsolatokat szerezzenek, jobb anyagi körülmények közé jussanak (ez igaz akkor is, ha külföldön, magasabb bérért vállalnak munkát), vagy ha ez nekik maguknak nem sikerül, akkor ehhez legalább a gyermekeiknek minden esélyt meg akarnak adni – kivéteve rájuk a saját vágyaikat – (ez nyilvánul meg „a legfontosabb, hogy a gyermekeim dolga jobb legyen, mint az enyém” gondolatban, ami egészen addig a szélsőségig is elmehet, hogy túl sokáig várnak **arra, amíg „mindent meg tudok adni a gyermekemnek”**, ami pedig a gyermekvállalást elhúzhatja akár egészen a női termékenységi kor határáig, ez pedig egyet jelent az 1- vagy 0-gyermekes családmodelllel), s ezért az összes rendelkezésre álló erőforrásukat (a vagyonukat, az önfeláldozásukat a munkavállalásban, a gyermekeik taníttatásában stb. rájuk összpontosítják). Ezen erőforrások pedig viszonylagosan annyira szűkösek, hogy csak egy vagy két gyermek számára elégségesek. A vagyon, a családi ház, a megtakarítás stb. öröklése (vagyis a társadalmi státusz emelkedésének a lehetősége) akkor a leghatékonyabb, ha nem aprózódik el, hanem egy vagy két gyermek kezében összpontosul, akik ezáltal egyrészt meg tudják tartani helyüket a középrétegben (nem deklaszálódnak az alsó réteg tagjává), másrészt azt ugródeszkaként használhatják fel a felső rétegbe történő esetleges felemelkedéshez.

A második gyermek ebben a stratégiában (a közép réteg esetében) már csak a „tartalékot” képezi arra az esetre, ha az elsővel történik valami (a negatív esély kiküszöbölésének az érdeke miatt születik meg), a harmadik pedig már a (megengedhetetlen) „főlöleget”, a luxust jelenti, az *ellenérdeket* képviseli a „jóléttel” szemben. A harmadik és a további gyermek meg nem születésének *egyedüli* oka tehát az, hogy veszélyeztetik a családi jólétet (kényelmi szintet), azaz a rokoni háttér, a külső támasz nélküli fragmentált család jólétét – ellentétben az alsó réteg (rokoni alapú) családszerkezetével. (A közép réteg családjainak tehát külső – rokoni és állami – támasz híján nincs is más választása, mint a születésszabályozás. Egyébként ezt a támaszt hiányolják sokan, amikor valamilyen nehéz élethelyzetben az államot okolják azért, hogy nem segít nekik, ami máskülönben – egy normális társadalmi szerkezetben – a rokonság feladata lenne – mondván, hogy ti fosztotok meg a rokonaimtól, vagy pedig nektek fizetem az adót, akkor meg törődjétek velem is.) Mivel az orvostudomány fejlődése hatalmas volt az utóbbi évtizedekben, egyre kisebb annak a valószínűsége, hogy már erre a „tartalékra” is szükség lesz (hacsak nem következik be valamilyen fatális baleset). Azt viszont a szülők már nem tudatosítják, hogy ez valójában egy rendkívül rövidlátó stratégia, mert az egy vagy két gyermek vállalása az űk-ük... unokáik jövőjét teszi semmissé, a mai kényelemért ők fognak súlyos árat fizetni. (Őket tehát nem a család vagy a nemzet fennmaradása érdekli, hanem *kizárólag* a saját jólétük. A józan ész szempontjából az lenne a természetes, ami a növény- és állatvilágban is tapasztalható, hogy egy faj egyede igyekszik a saját leszármazási vonalát minél jobban elterjeszteni, sőt kizárólagossá tenni a populációban, vagyis minél több utódot létrehozni. Az embereknel ma már ez is másként van. Ma már az is egy „emberi” vonás, hogy az egyén vállalja akár a saját leszármazási vonalának a teljes kihalását is, csak azért, hogy kényelemben élhessen, tehát az önfenntartás ösztönét (amin elsősorban a nemzetség, a leszármazás fennmaradásának az ösztönét kell érteni) is erősen háttérbe szorítja a régi rokonsági keretek felbomlása miatti egyéni érdek, a kulturális alapú önzés. A rokoni alapon felépülő természeti népeknél még ma is a leszármazás fenntartásában, a sok gyermekben látják az élet értelmét (az egyik első kérdésük pl. az, hogy „neked hány fiad van?”), ezért e csoportok sokkal életképeesebbek, noha náluk a betegségek és a természeti erőforrások, azaz a tudás hiánya még erőteljesen behatárolja a korlátlan szaporodást.)

Ennek a stratégiának az „egykezésnek” a hajtóereje (erkölcsi hanyatlás; a birtok öröklése, a megosztásától való irtózás; „ahol nincs vagyon, ott nincs egyke; ahol van vagyon... ott van egyke”; „a *kényelemben*, fényűzésben, gondtalanságban élni akarás” [kiemelés tőlem, Sz. L.], az emberek „cifrázkodása”, „páváskodása”, pénzükkkel-vagyonukkal való hivalkodása, önmagukra költése, önzése, zsugorisága, kapzsisága) és katasztrofális következményeit (az egyetlen örökös megszületésének halogatása egészen addig, amíg a nő már terméketlenné vált; a keresztelők csökkenése, a temetések növekedése, az iskolák, a templomok népességének zsugorodása, a falvak kihalása, a munkaerőhiány, a németek terjeszkedése a magyarok kárára; a javasasszonyok, bábák, lefizetett orvosok kuruzslásai; a nők és férfiak testi és lelki önsanyargatása, a magzat szakszerűtlen elhajtása, az üres tekintetű emberek, a kocsmázás, fajtalankodás, az értelmetlenné váló élet, a házasságok felbomlása; a múlttal való nem törődés, a jövő semmibe vétele) Fülep Lajos⁸ (1885–1970), akkori zengővárkonyi református lelkész – amíg végül a politikusok el nem hallgattatták – már 1929 novemberében–decemberében, a Pesti Naplóban megjelent cikksorozatában (nov. 17., 26., dec. 4., 15.) kimutatta, ezt azonban akkoriban a statisztikusok, elméleti szakemberek, politikusok szakszerű, tudományos ellenvetései söpörték le az asztalról. Ők regionális gondról és ugyanakkor országos „túlnépesedésről” beszéltek. (1926-ban az egykezés ellen olyan törvényjavaslat készült, hogy mivel annak indítéka az

öröklés, a birtokot teljes egészében csak három vagy több gyermek örökölhesse, ha pedig a családban nincs gyermek, vagy csak egy gyermek van, a szülők csak a birtok 1/3-ával, a kétgyermekesek 2/3-ával rendelkezhetnek, a többi az államra szálljon, a többgyermekesek, lehetőleg a helybeliek segítségével. Végül azonban ebből sem lett semmi. A problémával már Fülep előtt is foglalkoztak, majd Illyés Gyula (1902–1983) is felvetette a kérdést, Fabinyi Tihamér (1890–1953) pénzügyminiszter is beszélt róla, de mindennek az egyetlen eredménye már ekkor is csak az évtizedekig menő meddő szócséplés lett, anélkül, hogy valamit is tettek volna a megoldás érdekében.)

A fő feladat tehát ennek a stratégiának a megváltoztatása, a negyedik és ötödik „tartalék” bevállalásának a *sziükségessé, elengedhetetlenné* tétele (ami a fentiek értelmében elsősorban az anyagi (és kulturális) érdek (!) mentén lehetséges), annak érdekében, hogy a középréteg családjai potenciónalisán a felső rétegbe emelkedhessenek. Egy ilyen stratégiában a sok gyermek miatt a szülőknek sem kell majd félniük a gyermekeik deklaszszálódásától, hiszen ők is ugyanígy biztosíthatják a saját jólétüket azzal, ha nekik is sok gyermekük lesz. (Egyébként ma is ugyanazt a stratégiát alkalmazzák, mint a szüleik, de ez ma még az egykezés, a hanyatlás stratégiája.) (Sajnos olyan társadalmat hoztunk létre, hogy egyedül csak az *egyéni* (anyagi) érdekre (!) alapozhatunk, a több gyermek vállalása rábeszéléssel, pontrendszerek bevezetésével, adókedvezményekkel és segélyezéssel nem fog menni – ha valakit érdekel, szívesen elmondom, hogy mit kell tennünk.)

Képzelnék el továbbá egy egyszerű élethelyzetet! A gyermekem szeptemberben a következő évfolyamba lép. Meg kell neki vennem a tanszereket, a tankönyveket, az új ruhákat stb. Mindez gyermekenként minimálisan 20 ezer forintba kerül. Mivel 100 ezer forint a fizetésem, a család éhezni fog, ha nem takarékoskodom, nem spórolok előre és nem a legolcsóbb tanszereket szerzem be. Ha a gyermekeimnek meg akarom adni a szükséges (de nem a legjobb) javakat, csak kevés gyermekem lehet, ha pedig mindezekből a legjobbat akarom nekik megadni, a mostani jövedelemem mellett legfeljebb csak egyetlen gyermekem lehet. Az egész életem tehát egy megszorítás – a kiadásaim és a gyermekvállalás terén is. Ezért van csak egy gyermekem, a megszorításaimat ugyanis a 2 vagy 3 gyermekért kapott szociális juttatások és adókedvezmények sem képesek kiküszöbölni. (Miközben az egyének életpályái során a fizetések a pályakezdők, vagyis a termékeny korszakukban lévők esetében a legalacsonyabbak, amire pedig az anyagi helyzetük esetleg javulna, már nincs is idő több gyermek vállalására.)

Most pedig képzelnék el egy másik élethelyzetet ugyanabban a családban! A bankszámlámon van, mondjuk 10 millió forint. A gyermekeim szeptemberben a következő évfolyamba lépnek. Öt gyermekem van, de az sem okoz számomra semmilyen gondot, hogy megvegyem nekik a legjobb iskolaszereket, akár fejenként több mint 100 ezer forintért, annak ellenére sem, hogy a fizetésem továbbra is csak 100 ezer forint. Az életemből eltűntek a megszorítások, kényelemben élhetek az összes gyermekemmel, mégpedig *azért*, mert öt gyermekem van, mert teljesítettem az állami megrendelést. Ezzel minden gondom egy csapásra megoldódott.

Az első élethelyzettel kapcsolatban nagyon valószínű, hogy itt is érvényesülnek a Pareto-elv 80:20 százalékos arányai. Vagyis (esetünkben), ha van egy nagyobb kiadásom és a fizetésem 100 százalék, akkor annak csak a 20 százalékát vagyok hajlandó elkölteni egyszerre, hogy a 80 százaléka megmaradjon. Ebből pedig világossá válik, hogy ilyen esetben nem lehet 6 gyermekem, mert akkor többet költenék a jövedelememnél, de nem lehet 5 gyermekem sem, mert akkor nem maradna pénzem másra, és nem lehet 4 vagy 3 gyermekem sem, mert ilyen esetben egy nagyobb kiadásra az egész éven át előre kellene takarékoskodnom, ami egyet jelent az egész éves megszorítások életformájának a kény-

szerével. Abban az esetben tehát, ha kényelemben akarok élni, a jövedelmeim csak egy gyermek vállalását engedik meg. Vagyis a gyermekvállalás kérdését leegyszerűsítjük a családok jövedelmének a kérdésére.

Míndez azt is jelenti, hogy a mai gyermektámogatási rendszer enyhén szólva nem működik, egyenesen fogalmazva pedig teljes csődnek kell neveznünk. Úgy is mondhatnánk, hogy az ablakon kidobott pénz, mely csak egyre jó, a hosszú távú teljes megsemmisülésre. A mai, családonkénti egy vagy két gyermeket a szülők önmaguktól, anyagi támogatás nélkül, pusztán a családfenntartási ösztöntől vezérelve is vállalják. Akkor pedig nincs semmilyen értelme annak, hogy pénzt adjunk ki erre, ha ez a pénz egyáltalán nem javít a fennálló helyzeten. Ez a rendszer még a saját reprodukciójához szükséges családonkénti 2,1-es gyermekszámot sem képes biztosítani. Nagyrészt csak a családonkénti 1,3-as gyermekszámot tudja hozni, és ezt is inkább csak az 1, sőt a 0 felé történő csökkenés, mint a 2 felé történő növekedés távlatával, a 3-ról pedig már csak álmodhatunk. Akkor pedig azt kérdezzhetjük: van valami értelme egy ilyen rendszernek? Bizonyára nincs. Ehelyett tehát egy gyökeresen más megközelítést kell alkalmaznunk, az 5 gyermek *megrendelésének* (!) a stratégiáját kell követnünk, aminek pedig alaposan meg kell fizetnünk az árát, de ez a befektetés hosszú távon **többszörösen is megtérül!** **Az államnak olyan helyzetet kell teremtenie, ahol a szülők csak akkor (!) élnek jól, ha 5 gyermekük van, és nem olyat, ahol akkor sem élnek jól, ha csak egy gyermek van a családban.**

A múltban a paraszt, a polgár és a nemes még nem élt állandó létbizonytalanságban. Egy „pályakezdő” „jövedelme” ugyanannyi volt, mint egy idősebb emberé. A lakhelye egyben a munkahelye is volt. A létbizonytalanság csak akkor kezdett teret nyerni, amikor a nemesek és a honoráciorok a lakhelyükön kívül vállaltak fizetett (udvari, vármegyeyei, városi stb.) hivatalt, ahol már a bérezés tekintetében is számított az, hogy valaki tapasztaltabb-e vagy sem, magasabb vagy alacsonyabb-e a beosztása stb. Az ipari forradalom kezdetével a munkahely elvált a lakóhelytől. Egyfajta fizetett „hivatal” lett, ahol a tapasztalatlanabb, tehát a fiatalabb, de ugyanakkor a termékeny életkor kezdetén álló személy kevesebb bért kap, mint az idősebb és tapasztaltabb. Ma pedig már csak ilyen fizetett „hivatalok” által lehet jövedelemhez jutni. Az én számomra azonban a fiatalok nagyobb biológiai termékenysége sokkal fontosabb és értékesebb tényező a társadalom egészének léte szempontjából, mint az idősebbek munkatapasztalata, hiszen az állam a nagyobb termékenység, a nagyobb népesség által képes nagyobb gazdaságra, kulturális piacra, erősebb politikai befolyásra, hadseregre stb. szert tenni. (A mai tömegkorban és a közeledő információs korban pedig a fiatalok már sok esetben jóval nagyobb tudással rendelkeznek a modern technológiák terén, mint az idősek. És hát persze az illemszabályok szerint is mindig a társadalmilag értékesebb (pl. a nők, gyermekek), az idősebb, a magasabb beosztású, az előkelőbb származású, magasabb rangú stb. élvez elsőbbséget: pl. a nő, az idősebb, a magasabb beosztású, az előkelőbb, a magasabb rangú, a házigazda nyújtja a kezét és nem fordítva, mint pl. az illemben (is) hátrafelé haladó Amerikában.) Ezért ezt a termékenységet, társadalmi lehetőséget (mint társadalmilag értékesebbet) az államnak a jövedelmek szintjén is el kellene ismernie, különösen (illetve csak) azok esetében, akik vállalják az állami megrendelésnek (!) megfelelő gyermekszámot (tehát nem mindenki esetében, csak azoknál, akik megfelelnek az állami megrendelés feltételrendszerének). Fel kell tehát hagyni azzal a téves kormányzati doktrínával, hogy „mi nem akarjuk megmondani a családoknak, hogy mennyi gyermeket vállaljanak”. Máskülönb a szociálpolitika csak könyörgés lehet, de nem megrendelés.

Míndez a modern (tömeg)társadalom egyfajta „bűne”, de mindenképpen a legnagyobb hátránya, mely lehetővé teszi ugyan az egyén számára a társadalmi mobilitást, de nem

ruházza fel annak eszközeivel, a vagyonnal, a státusszal, a társadalmi kapcsolatokkal (el- lenben még a megélhetés forrásáért, a munkáért is meg kell küzdenie), sőt még a családi szervezetet is teljesen lerombolja, amikor azt (anyagilag és a társadalmi kapcsolatok ter- rén gyenge) kicsaláddá zsugorítja. A múltban a társadalmi mobilitás hiánya vagy súlyos nehézsége azzal az előnnyel járt, hogy a saját társadalmi helyzetében mindenki – paraszt, polgár, nemes – előre adott életstratégiával rendelkezett (a párválasztás előre adott for- mái, a jövedelemforrás, a munka rendelkezésre állása, a rokonsági rendszer összetartása, a társadalmi kapcsolatok megléte). Nem volt *feltétlenül* szükség arra, hogy onnan kitörni igyekezzen (a maga szintjén így is „jó” volt az élete), vagyis – a mi számunkra lényeges módon – nem kellett az erőforrásait mindössze egy vagy két gyermekre összpontosítania. (Meg különben is léteztek az előre adott öröklési formák (primogeitúra, ultimogenitúra, szeniorátus, majorátus, minorátus stb.) – a parasztság szintjén is –, melyek előre elren- deztek az utódlás kérdését.) A modern társadalomban ezzel szemben talán csak a felső réteg tagjai érzik úgy, hogy „jó” az életük. Ezért igyekeznek mindenki oda, de ez végül csak nagyon kevés embernek sikerül, ami frusztráltságot, „elidegenülést” idéz elő, és ebben a nagy igyekezetben, nagy szabadságban (népesedési szempontból) a saját életüket, vala- mint a leszármazóik és a nemzet jövőjét is eltiporják.

A régi társadalmi szerkezet tehát az emberi élet szempontjából sokkal jobb volt a mainál, mely végighúzódtott a teljes emberi történelmen, egészen az ipari forradalom, a tömegtársadalom koráig. Az egyén ekkor elvesztette életének összes biztos fogódzóját (munka, család/nemzetség, párválasztás stb.) és cserébe csak egyetlen dolgot kapott, a mobilitást, a „Szabadságot”, melyet a liberálisok annyira szeretnek fetiszizálni, nagybetű- vel írni. Azonban a fentiek értelmében még ez a szabadság sem valódi, hanem csak egy látszatszabadság, mely végső soron a (nyugati) civilizáció pusztulását idézi elő, egysze- rűen azzal, hogy minden generációval a felére csökken ezen civilizáció hordozóinak a száma, míg végül fizikailag is kihal.

Európa ma (minden téren) a liberalizmus fogságában van. A liberális (köz)ember sza- badsága Victor Hugo véleményével szemléltethető, aki szerint „a szabad ember, aki a vad- emberrel azonos, ugyanúgy kényelmetlenül érzi magát a kastélyban, mint a börtönben”. A szabad ember (vagyis a vadember) tehát ugyanúgy nem kér a (gondolkodását és a cse- lekvését) korlátozó konvenciókból, a kastélyból (ahol pl. ki *kell* öltözni a vacsorához, ér- telmes társalgást *kell* folytatni), mint a szabad mozgását megakadályozó börtönből. (A(z ostoba módon) szabad ember nem szereti a *kell* szót.) A konzervatív, avagy az eszményi (nemes) ember attitűdjét ezzel szemben Goethe fejezi ki: „kedvünkre élni közönséges dolog, a nemes rendre és törvényre törekszik”. A nemes ember tehát önmagát korlátozza, hogy elkerülje a közönségességet (ami talán a „kedvére való”, de nem a hozzá méltó, ha- nem a rajta kívüli közönséges éleést jelentené; mindenhol a „kell” jelenti számára a határt), az ő esetében tehát nem kell megvárni, amíg a szabadság valamilyen külső korlátba ütkö- zik, mint a liberálisok esetében. Ha pedig mindenki önmagát korlátozza (a vágyaiban, a cselekvésében stb.), harmonikus és eszményi társadalom jön létre. (Egyébként a fetiszizált szabadság káros mellékhatásait *A Karamazov testvérekben* Dosztojevszkij már 1880-ban leírta, tehát már akkor (a 19. század végén) sem volt vele minden rendben.)

Közgazdasági szempontból Amartya Sen (1933–), Nobel-díjas indiai közgazdász, Isaiah Berlinre (1969) hivatkozva, a szabadság két típusát különbözteti meg, a pozitív és negatív szabadságot. A pozitív szabadság azt jelenti, amit az egyén képes megtenni vagy elérni. Ezzel szemben a negatív szabadság azoknak a korlátozásoknak a hiánya, amelyeket az egyik személy vagy az állam a másik személlyel szemben gyakorolhat. Az ún. jóléti közgazdaságtan bírálatával kapcsolatban bizonyította a paretói libertárius lehe-

teflenségi tételt, amely szerint a Pareto-hatékonyság elve ellentmond a pozitív szabadságnak. Rámutat, hogy a negatív szabadság sajátos belső feszültségekkel terhes, hiszen csak a mások be nem avatkozásának a követelményeit állítja fel, de nem ír elő semmilyen pozitív kötelezettséget arra nézve, hogy mi magunk tevőlegesen is hozzájáruljunk az ezen jogokkal való éléshez. A szabadságnak ez a kétféle értelmezése a társadalmi szituációk nagyon eltérő értékeléséhez vezethet.⁹ A gazdasági viszonyokba ezért bevezeti az erkölcs szempontját: „Mi az erkölcs? Az, amikor az alapvető értelemben vett liberális értékek ellentétbe kerülnek a Pareto-elvvel. Ha valaki a Pareto-elvet komolyan veszi, miként azt a közgazdászok tenni szokták, szembe kell nézniük a dédelgetett liberális értékek következetességének a problémájával, még a legenyhébbek tekintetében is. Másképpen fogalmazva, ha valaki rendelkezik bizonyos liberális értékekkel, valószínűleg meg kell majd kerülnie ragaszkodását a Pareto-optimumhoz. [Olyan helyzet, amikor az elosztás annyira hatékony, hogy már nem lehet tovább javítani.] Miközben a Pareto-elvet az egyéni szabadság kifejeződésének gondolták, úgy tűnik, hogy abban az esetben, ha több mint két alternatívából álló választási lehetőségekkel van dolgunk, ezeknek olyan következményeik lehetnek, melyek ténylegesen is mélységesen illiberálisak.”¹⁰ (Ez azt jelenti, hogy még a személyes szabadság igen enyhén megfogalmazott követelménye is ellentmondásba kerül a *Pareto-hatékonyság* elvével.)

A liberalizmus egy szélsőséges ideológia, mert a népszerűséget hajhászva nem törődik azzal, hogy mi lesz mindezeknek a következménye. A liberalizmus immunis az előrelátás képességét illetően. Ez ma világosan látható pl. az európai liberálisok eszement bevándorlási politikájánál, ami egyébként népesedési szempontból egyet jelent egyes európai nemzetek öngyilkosságával. A liberalizmus mindenben (azaz mindenben) szélsőséges: a szabadságban, a szólásszabadságban (mindent ki lehet mondani, de egyes országokban a politikusoknak és a közszereplőknek egyes szavakat mellőzni kell, mint pl. Angliában a *leszbikus* kifejezést – a saját, szélsőséges szólásszabadságukat ráerőltetve ezzel a társadalomra), az erkölcsökben, a gazdaságban és a jogrendszerben éppúgy, mint a humanizmusban. Ezen szabály alól én egyetlen kivételt sem találtam. A teljes szabadság még a tudományos kutatásban (pl. a biológiában, kibernetikában) is csak akkor kerülheti el, hogy ne váljon szélsőségessé, ha az erkölccsel és a kultúrával társul.

A liberalizmus tehát az emberi lét szempontjából is a legkártékonyabb dogma, mely az emberi életre hosszú távon alkalmatlan berendezkedést hozott létre, mely végső soron önmagát pusztítja el, de eközben magával viszi a teljes világot, azokat is, akik a liberális társadalomban élve irtóznak a liberalizmustól, átadva ezzel a terepet egy teljesen más, liberalizmustól mentes (tehát életképesebb) kultúrkörnek, amelynek a hordozói, a bevándorlók már itt is vannak Európában, ugrásra készen. A jövőben pedig a történelem vastörvényének megfelelően mindig az életképesebb győz. A demográfiai adatok pedig azt mutatják, hogy a mai európai társadalom életképtelen. Mérföldekre van még a saját reprodukciójához szükséges családonkénti 2,1-es gyermekszámtól is. Amerika az ottani családok ugyanilyen mértékű hanyatlását csak azzal tudja kijátszani, hogy mindenhol elszívja a számára értékes munkaerőt. A legális és illegális bevándorlással állandóan nő a népessége, de ennek nincs valós hazai demográfiai alapja, valamint a hosszú távú kulturális hatásai és következményei is erősen kétségesek, már ami a mai amerikai kultúra konzisztenciájának **fenntarthatóságát** illeti. **Amerika tehát demográfiai téren (is) a külvilág népességi kiszípolozására rendezkedett be.** Ez a világ csak arra jó, hogy minden generáció – nem törődve a jövő nemzedékekkel – felzabálja az összes rendelkezésére álló (természeti, gazdasági, energetikai) erőforrást, és eközben önmagát is elpusztítsa, anélkül, hogy valamilyen értéket (pl. népszaporulatot) létrehozna a jövő generációi számára. Ezt

a világot már az (egyéni) (anyagi, kulturális stb.) érdek dominálja, ezért – ha érdemesnek tartjuk arra, hogy megmeneküljön –, a népesedési stratégiának is ezt az érdeket kell kiaknáznia (amivel igazoljuk azt is, hogy életképeesebbek vagyunk másoknál, vagy legalább azt, hogy van létjogosultsága a létünknek).

A múlt bűnei napjainkban, a mi generációnk esetében már kezdenek is tetet ölteni, és ez ennél már csak egyre súlyosabb és súlyosabb lesz, hacsak nem mi vagy a következő generáció lesz az, amely ezeket a bűnöket igyekszik helyre hozni. (Vagyis az *egyéni érdek* (!) *mentén* biztosítanunk kell az *elvárt* (a megtudakolt, nem pedig az állam által biztosított vagy biztosítani képes) *jólétet*, vagy/és át kell alakítanunk a teljes társadalmi szerkezetet). Mi vagyunk az a két utolsó generáció, amely ezt még nagyobb erőfeszítés nélkül megteheti. A dédunokák nemzedékének ehhez már sem népességi, sem gazdasági ereje nem lesz. Ők már a kihalás felé tartó végső hanyatlás első nemzedékét fogják képviselni.

Ha tehát tartani akarjuk a globális (népesedési) versenyt, Magyarország lakosságát *50 éven belül legalább 50 millióra* kellene felemelni. (Egyébként, ha fenn akarunk maradni, nem is nagyon van más választás, mert csak egy erős népesség képes erős gazdaságot és hadsereget fenntartani, mely a területet meg tudja védeni. Máskülönben egyszerűen félresöpör bennünket az afrikai és ázsiai népességrobbanás [pl. Nigéria lakosságát a század végére 1 milliárdra becsülik].) Nagyjából 50 millió lakossal rendelkezik Dél-Korea is egy azonos nagyságú területen. (Németország 80 millióval már Európa legnagyobb gazdaságát jelenti. Mi is könnyedén lehetünk (újra) akár Európa (egyik) vezető hatalma. Ha pedig elkerülnek bennünket a népvándorlás letelepülői, mi leszünk az európai kultúra egyedüli örökösei.) Ehhez első lépésben egymillió családban legalább öt gyermeknek kellene megszületnie. Ez azt is jelenti, hogy Budapestnek legalább 10 milliós városnak kellene lennie és szükség volna még egy, legalább ötmillió városra (Debrecen), valamint az összes mai „nagyvárosnak” is milliós városoknak kellene lenniük (Miskolc, Szeged, Pécs, Győr, Székesfehérvár, Nyíregyháza, Szolnok, Szombathely, Kaposvár, Eger, Kecskemét, Veszprém, Komárom, Salgótarján). (Ezzel egyébként Magyarország egész múltbeli és jövőbeni történelmének a legnagyobb hatású tettét hajtánánk végre.)

A legjobb kérdés ezen a helyen az, *hogyan lehetne ezt megvalósítani?* (Mint azt fentebb említettem, ez egy pofonegyszerű feladat, és valóban így is gondolom.) Ha növelni akarjuk a népszaporulatot, a fentiek értelmében, a középosztály kényelmi szintjét kell eltolnunk a felsőbb osztályok irányába, ha tőlük számítunk több gyermekre. A másik lehetőség az, hogy az egész társadalmat deklasszáljuk, az emberek életszínvonalát az alsó osztály szintjére züllesztjük le, az államot pedig Albánia vagy Uganda színvonalára süllyesztjük, és akkor megindul az olyannyira kívánt népességnövekedés. Úgy gondolom, mindenki számára egyértelmű, hogy melyik megoldás szolgálja jobban a nemzeti érdeket, a kultúrát, a gazdaságot stb.

Az 1930–40-es években a budapesti székhelyű EPOL (Egészségpolitikai Társaság) 400 pengő kamatmentes kölcsönt ajánlott minden családnak. Egy gyermek születése a kölcsönt 100 pengővel csökkentette, ha pedig 10 év alatt 4 gyermek született, a kölcsönt elengedték.¹¹ Ma is valami ilyesmire volna szükség, de jóval nagyobb és átfogóbb mértékben, ami azt biztosítaná, hogy egy ilyen család (vagy inkább nemzetség, mert én Arisztotelésszel szemben nem azt tartom, hogy a társadalom alapja a család, hanem a nemzetség, ezért nemzetségi alapegységekben gondolkodom), illetve annak valamely tagja a középosztályból a felsőbb osztályba emelkedhessen. Ez tehát nemcsak az anyagi juttatások megnövelését jelentené, hanem a *státusz és a kulturális szint felemelését* is.

A népszaporulat növeléséhez *azt kell elérni, hogy a gyermekvállalás a kényelmi szempontok akadályá helyett a kényelmi szempontok magasabb szintre emelkedésének az esz-*

közévé váljon. Az államnak (a szociális juttatásokat) *szolgáltató intézményből* (a népszaporulatot) *megrendelő intézménnyé* kell válnia. Illyés Gyula az egykézéssel kapcsolatban ezt úgy fejtette ki: „Teremtsetek olyan állapotot, hogy a népnek ismét **érdeke és öröme** teljen a gyermekekben, alkossatok olyan államot, melyben ki-ki utódainak létét is biztosítva látja”.¹² (Kiemelés tőlem, Sz. L.) Szabó Dezső (1879–1945) ugyanezt 1942-ben így fogalmazta meg: „A gyermekekben gazdag család első természetes feltétele, elalkudhatatlan követelménye: hogy a szülők előre lássák... az egész magyar társadalom minden szervezetségében: azokat az utakat, amelyeknek gazdag választékában gyermekeik, bármennyi is van, megtalálják pályájukat tehetségük, hajlamaik szerint a kiképzés, elhelyezkedés, az érvényesülés: az örök folytatás felé”.¹³ Ezekben a véleményekben azonban a népesedéssel kapcsolatban még mindig csak az állam szolgáltatói (könyörgői), nem a megrendelői (parancsolói, szerződői, számonkérői) szerepe köszön vissza. A megoldást pedig az állam megrendelői szerepe jelenti, amely a (megrendelt) gyermekekért cserébe ellenszolgáltatást (de nem segélyt, adókedvezményt, nyugdíjpontokat vagy szociális juttatást, – hanem valami mást, ezeknél sokkal jobbat) nyújt a családoknak. Nem az államnak kell tehát igazodnia a családok igényeihez (nem ezek növekedésének a lehetőségét kell előttük fellillantania), hanem a családoknak kell igazodniuk az állam népesedési megrendelésének követelményeihez, különben romlani vagy stagnálni fognak a létfeltételeik.

Az embereket tehát egyrészt *vagyonnal* kell ellátni, vagyonos (nemcsak a jóléti társadalom jólétével rendelkező) emberekké kell őket tenni. Egy valóban eszményi társadalomnak nemcsak az üres szabadságot, hanem a vagyont és a *státuszt* is meg kell adnia az egyszerű embernek, hogy ne csak szabad, hanem kulturált is lehessen. Azt a három létfeltételt (*szabadság, vagyon, státusz*), amivel az egykori nemesség rendelkezett, mindaddig még egyetlen olyannyira „demokratikus” berendezkedés sem akarta vagy tudta megadni az embereknek. Az 1791-es lengyel alkotmány szerint kétévi közszolgálat után, illetve minden sejmen legalább 30 polgárt meg kellett volna nemesíteni. A tisztek, állami tisztviselők, papok is nemesi címet kaptak volna. Ott tehát a népet, nem az arisztokráciát akarták megszüntetni, mint a korabeli Franciaországban.

A másik, a *kulturális feltétel* pedig egy olyan *rokon* alapú társadalom létét jelenti, amelyben az ember el tudja játszani a hős szerepét. Ezt a szerepet (a mintákhoz való igazodást) az ember ma is ugyanúgy játssza, mint a múltban, de a mai hősök valójában már csak álhősök, az erőszakos rajzfilmekből és a gengszterfilmekből vett alakok. A modern társadalomnak tehát az általános nemesítés talaján kell állnia, amely a szabadság mellett a *kultúrát* és a *státuszt* (valamint a *vagyont*) is megadja az embernek. Az alacsony kultúrájú, proletárjellegű tömegtársadalom (melyben a tömegember határozza meg a társadalmi folyamatokat, ideológiát, megrendeli a művészeti alkotásokat, és amelyet kiszolgáltnak a termelés szereplői¹⁴) felszámolására van tehát szükség, és felváltására a kulturális alapú nemesi társadalommal (ahol ezek megrendelője, hajtóereje, meghatározója a nemesség lesz). *Egyedül* így tudunk újra (rokon) *közösségeket* teremteni az individualizmustól sújtott Európában. (Ugyancsak az általános nemesítést szorgalmazta korábban Apáczai Csere János, Bethlen Gábor fejedelem, talán Hajnóczy József és Hamvas Béla, Lengyelországban pedig 1790-ben egy ismeretlen szerző és Maurycy Mochnacki.)

Számomra tehát nem a Magyarországon olyannyira preferált és félreértelmezett polgári értékek, a polgári kultúra a követendő, hanem a nemesi kultúra. A polgárság a nemességet utánoz(ta)/za és eközben egy elsődleges kultúrát másodlagossá tesz. Ugyanakkor megmarad a darabossága az evőeszközök használatától a polgári táncokig. A polgár házi „budgetet” készít (mint az elpolgárosult, deklasszálódó arisztokrata, báró Splény Béla [1819–1899]), spórolós, a ruháját és a szőnyegét egészen addig használja, amíg

teljesen el nem kopik. A polgári értékek között talán csak egyetlen valódi erény található, a szorgalom (ami a jövő robotizált termelésével egyre kevésbé lesz fontos). Viszont a polgár jellemvonásaiban megtalálható a gyávaság, a kicsinyesség és a megalkuvás is. Magyarországnak tehát az elsődleges, nem a másodlagos kultúrára van szüksége.

Ami pedig a legfontosabbat, a népszaporulat növelését illeti, az állam képes százmilliárdokkal támogatni a bankokat és évente ugyanilyen nagyságrendben dotálja a mezőgazdaságot, de a népszaporulat támogatására sohasem költ ennyit. Az állam költségvetésének nagy részét a szociális kiadások viszik el, de ezek sem irányulnak közvetlenül a népszaporulat támogatására. Fontos a nyugdíjak és a munkanélküli segélyek, meg a gyermeknevelési segély stb. kifizetése is, de *az első helyen a népszaporulat támogatásának kellene állnia*, mert a nagyobb népesség több nemzeti jövedelmet termel, ösztönzi a gazdaság fejlődését, és ebből a nagyobb jövedelemből (amellett, hogy kedvezőbb a népesség korösszetétele) arányaiban kevesebbet kell kifizetni a nyugdíjakra, a segélyekre stb. Ha a szociális segélyezés ügyét a nemzetségek feladatává tesszük, máris felszabadul az az összeg, amelyet a népesedés támogatására költhetünk. Azt a pénzt, amit erre a célra fordítunk, *a jövőben nem kell kiadni az ennél sokkal bonyolultabb és bizonytalanabb kimenetelű nyugdíjreformra*, hiszen *a nyugdíjak befizetésének lesz megfelelő népesedési alapja*, és emellett még egyéb hozamokkal is számolhatunk: *nagyobb gazdasággal*, kulturális piaccal, erősebb szociális rendszerrel, társadalmi hálózatokkal stb. Egy ilyen kiadás tehát többszörösen is megtérül, és a népszaporulati hullámokkal egy időben fokozatosan ki lehet építeni egy *nagyobb nemzeti alapú* élelmiszer-, ruházati, járműgyártási, építési, elektronikai stb. *ipart* is.

Lehet továbbá különféle adminisztratív eszközöket is alkalmazni. Így pl. a cégekre ki lehetne vetni egy népesedési adót, ami előnyös volna ezen vállalatoknak is, hiszen a nagyobb népesség számukra is több fogyasztót jelentene. Talán *nem ártana a gyermekszámhoz kötött egykori örökösödési törvénytervezet felmelegítése* sem. Feltehetőleg sokat segítene az is, ha azok a szülők, akinek öt gyermeke van, 40 évesen elmehetnek nyugdíjba. (A mai szabályozásban a nőknél három gyermek fölött minden gyermek egy évvel csökkenti a nyugdíjhatárt, pontosabban ennyi számít bele a szolgálati időbe.) Szükség van a gyermeknevelési segélyre is, de a legfontosabb, hogy a szülők által teherként értelmezett faktorokat kiküszöböljük. Mivel ezek a faktorok anyagi jellegűek, minden ilyen akadályt jelentő tényezőt ingyenessé kell tenni. Ez jelenti azt, amit azon értetek, hogy az államnak támogatnia kell a népszaporulatot. Ha az anya a karrierje gátjának tekinti a gyermeket, elegendő bölcsődei és óvodai férőhelyet kell biztosítani, még hozzá teljesen ingyen. Olyasféle családgondozói szolgáltatást is létre lehetne hozni, mint amilyen Franciaországban létezik, ahol a családgondozó a kisgyermekes családokban elintézi a bevásárlást, főz, elmosogat, vigyáz a gyermekekre, ha a szülők elmennek szórakozni, kitakarítja a házat, kimossa a szennyest stb., ha a család azt igényli. Ingyenessé kell tenni a gyermekek étellemezését, ruháztatását, tanulását stb. is. A sokgyermekes családoknak kedvező lakás- és autóvásárlási hiteleket kell biztosítani. *Az állam legfőbb szociális stratégiájának tehát a népszaporulatra kell irányulnia.*

A támogatás nagyságát az iskolai végzettséghez kellene kötni, mert az államnak a jövő (és a jelen) információs kultúrájában az lesz az érdeke, hogy minél műveltebb és tanultabb emberek alkossák a társadalmat. A jelenleg is érvényes liberális rendszerben az állam pusztán azért támogat valakit jobban, mert alacsonyabb a jövedelme. Ez a filozófia azonban esődöt mondott, nem érte el a célját, azt, hogy mindenki számára egyenlő esélyt biztosítson és elvezessen a társadalmi nivellációhoz. A hatása éppen az ellenkező, amit jóléti függőségnek nevezünk és előttem már jóval okosabbakat is írtak erről. Ebben

a rendszerben ugyanis az egyének nem érdeke, hogy erőfeszítést tanúsítson és képezze magát, mert az állam ügyis ellátja az életben maradáshoz szükséges forrásokkal. Ez pedig csak a társadalmi devianciát és az alsó kultúrszintet növeli, az alsó néprétegek kényelmi színvonalára felé viszi el az embert. (Angliában pl. sok olyan egyedülálló anya van, aki azért esik teherbe, hogy megkapja a szociális juttatásokat, megelégszik a legalsó-középosztály társadalmi státuszával, és így munka nélkül tudja magát és a gyermekét eltartani; ezzel azonban a csonka családokat is intézményesítik.) Ha azonban érdek (mégpedig *anyagi és kulturális érdek*) kapcsolódik a magasabb műveltséghez, ez az egyént is a megfelelő irányba tereli, ami végső soron az államnak is az érdeke.

1969-ben 206 817 abortusz volt Magyarországon, 2012-ben 36 118. Ha ezeknek a megszakított terhességeknek a felét évente ki tudnánk váltani, Magyarország népességfogyása rögtön megszűnne. Ezért olyan anyagi ellenszolgáltatást is lehetne az anyának ajánlani, hogy érdeke legyen a gyermek megszülése (akár titokban is), akit aztán örökbe lehetne adni. Ehhez pedig minden szükséges anyagi, jogi, környezeti, konspiratív stb. feltételt a legmesszebb menőig meg kellene teremteni. Ez is egy lehetőség a népességfogyás megállítására. A lombikbébi program összes korlátjának lebontása és teljes körű anyagi támogatása is ide sorolható. Mindezek azonban még csak a stagnálásra elegendők, a növekedést nem teszik lehetővé.

Ezekon kívül még más, sokkal hatékonyabb módszerek is léteznek, de ezek már egy külön tanulmány tárgyai.

JEGYZETEK

- 1 Európának ma nincs semmilyen ehhez hasonló, vagy egyáltalán bármiféle fejlődési víziója. Az iszlámnak ilyen víziója van: Európa bekebelezése és az iszlám kultúra világszintű elterjesztése. A feltörekvő ázsiai országoknál ez a gazdasági fejlettség legmagasabb fokának az elérését és a gazdasági befolyás növelését jelenti. Afrika szándékai egyelőre nem látszanak. Ők még megelégszenek a negyedhegedűs szerepével és a pusztá túléléssel is. Világelső népszaporulatuk azonban mindenféle jövőkép és tervszerű elképzelés nélkül is hatalmas gazdasági potenciállal ruházta fel őket. Ahhoz azonban, hogy ezt kihasználhassák, első lépésben magát a lehetőséget kellene felismerniük. Európa ezzel szemben – mindenféle népesedési, gazdasági potenciál nélkül – be van kényszerítve és (liberális, meg szocialista oldalról) el van altatva a Fukuyama által megfogalmazott koncepcióval, mely szerint a kommunizmus bukása után véget ért a történelem, és ettől fogva most már minden ugyanilyen fejlettségi szinten fog zajlani az idők végezetéig, a liberális demokrácia [tévkepzeteknek] keretei között. Ez azonban egyike azoknak az ostobaságoknak, melyek a legnagyobbak közé tartoznak. A liberális demokráciát, melyet a saját szélsőséges humanizmusa (és népeségének gyenge reprodukáló képessége) megfosztja még az önvédelem elemi képességétől is, a vallási fundamentalizmus könnyedén ki tudja küszöbölni, már csak pusztán a maga népesedési túlsúlyának a potenciálja által is. A realitás ezzel szemben az, hogy a („)fejlődés(“) sohasem kerülhet egyensúlyi állapotba, mert népeségi, gazdasági, katonai, kulturális és területi alapon is folytonosan változik. (Huntigton ezek közül csak a kulturális, civilizációs szembenállást ismeri.) A történelem nemcsak az ideológiák közötti harc, hanem népesedési, gazdasági, kulturális, katonai, területi küzdelem is, ahol az egyik kulturális régió folyamatosan próbálgatja a másik (népesedési, gazdasági, katonai, kulturális, területi) erejét. Ha pl. a népesedés terén egy régióban a gyengeség jele mutatkozik (mint a mai Európában), akkor azt a másik régió népessége képes könnyedén maga alá gyűrni, annak kárára területet foglalni, kulturálisan átfőrnálni, akkor is, ha az első erősebb gazdasággal, hadsereggel stb. rendelkezik, mint a második. Ugyanez érvényes a gazdaságra is. Ahol gazdasági gyengeség mutatkozik, ott egy másik gazdaság nyer teret, stb. Sohasem fogunk tehát eljutni egy (népeségi, katonai, kulturális, területi, gazdasági) egyensúlyi helyzetig. Ehhez az egész Földön egyetlen világkormányának kellene léteznie, és ennek az egyensúlyi állapotnak a lehetősége még így is kétséges volna.
- 2 Szegedi László: *Szaporodási verseny*. I–III. rész. Valóság, 2015/5–7. Különösen: II. 2015/6. 44–46., III. 2015/7. 77–91.

- 3 Rákosi Jenő: *Harmincmillió magyar*. In: Szarka László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, 1998. Függelék http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisseg/altalanos/duna_taji_dilemmak/pages/006_fuggelek.htm; Vö. Budapesti Hírlap, 1902. július 7.
- 4 Wlassics Gyula: *Kultúrpolitika és társadalomkritika*. In: *Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából*. Szerk.: Mann Miklós. Budapest, 1987. 138.
- 5 Hajnal, John: *Aspects of recent trends in marriage in England and Wales*. Population Studies. 1 (1947), 72–98.
- 6 Szegedi László: „*Mi vagyunk a világ*”. Valóság, 2008/11. 15.
- 7 Buskó Tibor László: *A hosszú távú demográfiai vizsgálat angol modellje*. KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve 2003. 272–273. Eredetileg: Wrigley, E. A. – Davies, R. S. – Oeppen, J. A. – Schofield, R. S.: *English Population History from Family Reconstitution 1580–1837*. Cambridge, 1997. 547–548.
- 8 Fülep Lajos: *A magyarság pusztulása*. Szerk. Szigethy Gábor. Budapest, 1984.
- 9 A szabadságot összeköti a jólét kérdésével. A hangsúlyt az „anyagi jólétben élni” („gazdagnak lenni”) kérdéséről a „jól lenni” („jóléttel bírn”) állapotára helyezi át. Nem a rendelkezésre álló jövedelemre vagy a vagyonra összpontosít, hanem az egyén képességeire, arra, hogy értékes cselekedeteket hajtson végre, hogy értékes létállapotokat váltson valóra. A jólét eredményeiről a jólét szabadságára helyezi át a hangsúlyt, a valósan elérhető lehetőségekre hívja fel a figyelmünket.
- Ha a Pareto-hatékonyság elvének megfelelően megváltoztatjuk a gazdasági javak elosztását (Pareto-javítást hajtunk végre), az elosztás akkor is Pareto-hatékonyság lesz, ha legalább egy szereplő jólétét javítjuk, anélkül, hogy a többiek jóléte csökkenne (ami az ún. jóléti közgazdaságtan második tétele – a javak kezdeti elosztását úgy kell kialakítani, hogy a létrejövő egyensúly a számunkra legkedvezőbb végső elosztás legyen). A Pareto-hatékonyság elve azonban nem mond semmit az elosztás igazságosságáról (ha pl. minden egy emberé, a többieknek meg semmijük sincs).
- Amartya Sen Nobel-díjas indiai közgazdász a jóléti közgazdaságtan bírálatával kapcsolatban bizonyította a pareto-i libertárius lehetetlenségi tételt, amely szerint a Pareto-hatékonyság elve ellentmond a pozitív szabadságnak. Ez az ún. liberális paradoxon, Sen-paradoxon, mely ellentmond a klasszikus liberális nézeteknek, mely szerint a piacok egyszerre hatékonyak és tiszteletben tartják az egyéni szabadságot. Szerinte amennyiben érvényesül a Pareto-hatékonyság, ez a liberális nézet nem lehet igaz, az csak egy liberális paradoxon. Egyetlen szociális rendszer sem lehet egyidejűleg Pareto-hatékonyság, és működőképes bármilyen társadalomban. A liberális paradoxon értelmében mindenféle társadalmi döntéshelyzetben az alábbi két feltétel közül egyszerre csak az egyik lehet érvényes, mindkettő egyidejűleg nem lehet az: 1. Pareto-optimum – ha egy társadalom minden egyéne szigorúan előnyben részesíti az x lehetőséget az y lehetőség előtt, sohasem fogják az y lehetőséget választani; 2. minimális liberalizmus – a társadalmi kimenetel-párok tekintetében mindig egynél több egyén van döntési helyzetben. Ha az y lehetőséget részesíti előnyben az x lehetőség fölött, a társadalmi választási funkció is az y -t preferálja az x -szel szemben. A társadalmi választási funkció tehát a minimális liberalizmus elvét elégíti ki a Pareto-optimum kárára, vagy fordítva. (Sen 1970, 152–157. – lásd alább!)
- 10 „What is the moral? It is that in a very basic sense liberal values conflict with the Pareto principle. If someone takes the Pareto principle seriously, as economists seem to do, then he has to face problems of consistency in cherishing liberal values, even very mild ones. Or, to look at it in another way, if someone does have certain liberal values, then he may have to eschew his adherence to Pareto optimality. While the Pareto criterion has been thought to be an expression of individual liberty, it appears that in choices involving more than two alternatives it can have consequences that are, in fact, deeply illiberal.” (Sen, Amartya: *The Impossibility of a Paretian Liberal*. Journal of Political Economy (1970) 78: 152–157.
- 11 Štátny archiv v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota [a Besztercebányai Állami Levéltár Rimaszombati Részlege], Fond Župné mesto Rimavská Sobota 1938-1944 [fond: Rimaszombat megyei város 1938–1944], 1939. 8-as doboz, 2084/39-es fasciculum (2 oldal).
- 12 Illyés Gyula: *Itt élned kell*. Budapest, 1976. I. 71.
- 13 Szabó Dezső: *Az egyke*. Budapest, 1942. Ludas Máttyás füzetek. 76. szám, 8–9.
- 14 Szegedi László: *Tömegkor*. (I. rész.) Valóság, 2010/3. 70.

A hanyatlás motívuma a két világháború közötti magyar történetírásban és történeti gondolkozásban

Az alábbi tanulmány témája „a hanyatlás motívuma a két világháború közötti magyar történetírásban és történeti gondolkozásban”. Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt kiemelhető, hogy – miként ez a vonatkozó irodalomból világosan kiderül¹ – a legfontosabb szellemi irányzatokban ekkor alapvető volt a hanyatlásról való beszéd, a hanyatlás tematizálása, kezdve a szellemtörténettől, a katolikus gondolkodás különböző irányzatain, vagy a népi-eken keresztül egészen még a marxizmusig is (azzal bezárólag). Elég ebben a tekintetben olyan jól ismert neveket említeni, mint a filozófus Prohászka Lajos és Fülep Lajos, a költő és író Babits Mihály, Szerb Antal, Halász Gábor, a szintén filozófus Hamvas Béla², a történész Szekfű Gyula, a népi író és teoretikus Németh László és Szabó Dezső, az ókortörténész Kerényi Károly, a művészettörténész Tolnay Károly, és még sokan mások³. (Ezt a névsort természetesen még számos névvel ki lehetne egészíteni, így Kodolányi János, Bánffy Miklós, Zilahy Lajos, Joó Tibor, Kornis Gyula is említhetők lennének⁴, de a motívum felbukkan a politikai publicisztikában is, elég itt mondjuk Milotay Istvánnak a harmincas években írott „Népi válság, népi Magyarország” című könyvére gondolni⁵.)

A következőkben ebből a terjedelmes irodalomból/szöveg-korpuszból három emblemikus alakot szeretnék kiemelni: a történész Szekfű Gyulát, az író Németh Lászlót (részben Szabó Dezsőt, hozzá kapcsolódóan), valamint – talán némelyek számára meglepően – a filozófus Lukács Györgyöt, némileg kiegészítve néhány szerzővel a fent felsorolt illusztris névsorból, akiknél szintén fontos volt a hanyatlás témája. Ezen szerzők egymás mellé helyezése, műveik bizonyos fokú összehasonlítása számos vonatkozásban árulkodó lehet a hanyatlás és dekadencia motívumának korszakbeli körülményeiről.⁶

(A hanyatlás gondolata Szekfű Gyula műveiben) A két világháború közötti magyar történetírásban és történeti gondolkodásban Szekfű Gyula neve és művei a leginkább szembe-szökők a válság/hanyatlás motívumának felidézésekor.⁷ Különösen a „Három nemzedék” című könyve jöhet itt számításba (egyések szerint legjobb munkája), amelyet közvetlenül az első világháború befejezése, illetve a Monarchia, az ún. Történelmi Magyarország felbomlása után írt meg, s amelynek már az alcíme is („Egy hanyatló kor története”) azt sugallja, hogy Szekfű narratívája („cselekményesítése”) a 19–20. századi magyar történelemmel kapcsolatban a hanyatlás és a dekadencia motívumára épül.⁸

Meg kell jegyezni azonban mindezzel összefüggésben, hogy a dekadencia motívuma nem a háború után bukkant fel először Szekfű életművében, hiszen már első nagyobb híres-hírhedt, nagy vihart/botrányt keltett művében, a „Száműzött Rákóczi”-ban is az emigráns, vagy inkább elűzött Rákóczit választotta „hősének”/tárgyának⁹. Ami azt jelenti (vö. Domanovszky Sándor ezzel kapcsolatos kritikáját¹⁰), hogy nem a hatalma csúcspontján levő erdélyi fejedelmet mutatja be, hanem a – Szekfű ábrázolásában – szinte szánsalomra méltó „álmodozót”, aki végső céljához, az erdélyi fejedelmi trónnak az eléréséhez kész volt minden kétes, sőt bűnös hatalommal (török, oroszok, kalózok) szövetkezni.

De a hanyatlás motívuma az egyik legfőbb összetevője Szekfű Hóman Bálinttal írt magyar történelemről alkotott szintézisének, az 1928–34 között megjelent „Magyar Történet”-nek is¹¹, amely élete főművének tekinthető, s amelyben a „Három nemzedék”-

ben megfogalmazott koncepcióját az egész magyar újkori történelemre kiterjeszti. Eszerint a koncepció szerint a magyar történelem pozitív erőit/üzenetét a katolikus, Európa- és Habsburg-párti, dunántúli, ún. „*nagymagyarok*” testesítik meg, akiket Nádasdy Tamás, Pázmány Péter, Eszterházy Miklós, Károlyi Sándor, Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, Deák Ferenc, Andrássy Gyula reprezentál – akik szöveterkeztek a Habsburgokkal (vö. a kiegyezést, de pl. a szatmári békét is), s akik az irreális függetlenség és a forradalmak üres jelszavai helyett a békés, lassú, konzervatív építőmunkára összpontosítottak.¹²

Ezzel a vonallal állította szembe Szekfű az ún. „*kismagyar*”-okat, akik inkább protestánsok, tiszántúliak, török/keleti orientációt képviselnek, nacionalista-függetlenségiek, később rasszisták – megtestesítőik Szapolyai János, Bocskay István, Bethlen Gábor, Thököly István, Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Thaly Kálmán –, akik nacionalista frazeológiájukkal, a nemzeti függetlenségről való irrealista álmódosításukkal, elhanyagolták az égetően szükséges társadalmi reformokat (úm. a modern korban a földkérdés, a demokrácia és a választójog kérdése, a nemzeti kisebbségek problémái), s végső soron a vázolt politikájukkal, magatartásukkal előkészítették, sőt okozták a történelmi Magyarország hanyatlását és felbomlását.¹³

Rá kell mutatni, hogy a hanyatlás témája, motívuma nagyon fontos, sőt majdhogynem mindent átható Szekfű későbbi műveiben is, persze nem mindig és nem kizárólagosan, hiszen a harmincas években erősen kritizálta és visszautasította Spengler és Prohászka Lajos ilyen jellegű nézeteit¹⁴. Világos bizonyítéka mindennek a „Forradalom után” című könyve (1947), amelynek első fejezete a „Magyar Nemzet” 1943–44-es évfolyamaiban cikksorozat formájában jelent meg, „Valahol utat vesztettünk” címmel¹⁵. Ebben a cikksorozatban Szekfű annak összetevőit tárja fel, hogy mi vezetett az október 15-i katasztrófához, azaz a nyilaskeresztesek kegyetlen rémuralmához, a szélsőséges atrocitásokhoz, a zsidósággal való véres leszámoláshoz, Szálasi diktatúrájához és terrorjához. Mindennek okait az Eötvös József, Szalay László, Lukács Móric centralista eszméitől való letérésben látta, azaz a civil társadalom fejlődésének elakadásában és eltorzulásában, az állami omnipotencia, illetőleg totalitarizmus kialakulásában (ami végső soron a korábban leírt „kismagyar” politika egyenes következménye volt).¹⁶

Hozzá kell mindehhez fűznünk, hogy Szekfű válság/hanyatlás értelmezésére/koncepciójára – különösen a 30-as évektől kezdődően – jelentős hatást gyakorolt a francia katolikus filozófus, Jacques Maritain, főként ennek „Az integrális humanizmus” című könyve¹⁷. Maritain és Szekfű gondolatainak közös vonása, hogy mindketten kritikusan, gyanakvással, szkeptikusan, de legalábbis távolságtartással szemlélték a modern, a reneszánszsal kezdődő európai fejleményeket. Mindenekelőtt a kapitalizmust, amely – Maritain szavaival – az antropocentrikus alapállású humanizmusával, az egyén (individuum) evilági anyagi önérdékét, önösségét állította a középpontba, szemben a középkor túlvilágközpontú/transzcendens „közösségi” ideájával, s az egyént mint öncélt tekintette a legfőbb értéknek. Mind Maritain, mind Szekfű ezzel egyidejűleg elítélte az antiliberális, autokrata, sőt kifejezetten totalitárius rendszereket is, amelyek különböző formákban (nép, állam, osztály) megjelenő „közösségi” elvre hivatkoztak és építettek. Mindezzel szemben egy olyan társadalmi és kulturális, de főleg erkölcsi program mellett kötelezték el magukat, amely a „természetjog”-ra épített, az egyén és közösség közötti harmóniát, egyensúlyt kívánta megvalósítani a perszonalizmus jelszavával. Ezen eszmék történelmi előfutárait a korai kereszténység (még nem intézményesült) katolikus egyházi közösségeiben találták meg.¹⁸

(*A népiek és a hanyatlás-gondolat*) Alapvető a hanyatlás gondolata az egyik legjelentősebb két világháború közötti magyar szellemi-politikai irányzatban, a népieknél¹⁹. Az alaphangot – jól ismert ez a magyar irodalomban – Szabó Dezső adta meg „Az elsodort

„falu” című regényében (1919)²⁰. Szabó itt kifejtett és később, a harmincas években is képviselt, sőt tovább „mélyített” nézete szerint a történelmi Magyarország felbomlásáért, Trianonért és – logikusan – az 1918/19-es forradalmakért (Szekfü felfogásával gyökeresen ellentétben) mindenekelőtt az idegen eredetű (főként német, de zsidó és cseh is) középosztály/értelmiségi réteg a felelős, amely a Habsburgokkal megkötötte az 1867. évi kiegyezést²¹. Ez a lehető legszögesebb ellentétben állt a magyarság érdekeivel (Széchenyi és Deák helyett Kossuth volt Szabó politikai ideálja), amelynek súlyos, sőt egyenesen katasztrófális következménye volt, hogy a magyarok az első világháborúban Galíciában vesztegettek el legjobb erőiket (amely a magyar érdekek szempontjából tökéletesen közömbös volt), miközben nem maradt elég muníció az életbevágó magyar területek védelmére Erdélyben, a román előrehaladás megakadályozására. Szabó fundamentalista programjában a bűnös „város” (főként Budapest, amely az említett idegen közép- és értelmiségi osztály életterének számított) helyett – azzal szemben – a magyar paraszt, a „falu”, s pl. a protestáns vallás számított a magyar értékek és hagyományok, egyáltalán a megmaradás igazi letéteményesének. Éppen ezért a parasztság szociális problémái, a radikális földreform, a paraszt-demokrácia és pl. az együttműködés a szomszédos kelet-európai nemzetekkel (például egymás kultúrájának megismerése, szemben Klebelsberg ostoba „kultúrfölény” gondolatával) jelentik az aktuális politikai-szellemi programot – Szabó Dezső felfogásában.²²

A népiek gondolatait a legmagasabb szinten talán a szintén író (eredeti szakmája szerint orvos) Németh László öntötte formába.²³ Németh hatalmas európai műveltséggel és olvasottsággal rendelkezett, s felfogása szerint a magyar problémák csak az európai kontextusba való helyezéssel, európai távlatban és összehasonlításban oldhatók meg. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy Németh az európai válság/hanyatlás irodalmának szorgalmas olvasója volt, s a szellemtörténet klasszikus alakjait, mint pl. Dilthey-t, Spengler-t, Ortega-t, Huxley-t, Pirandellót, később Toynbee-t (Szekfűvel ellentétben, aki inkább csak felszínesen ismerte őket) nem csupán rendszeresen forgatta, hanem ismertette és kommentálta is egyszemélyes folyóiratában, a Tanú-ban (1932–36)²⁴. Részben adaptálva is a szellemtörténeti retorikát fogalmazta meg híres-hírhedt, gyakran félreértelmezett fogalmait a magyar lélek kétféle pólusáról, vagyis a kétféle magyar lelki-alkatról, a „mélymagyar” és a „hígmagyar” típusokról, a nagy vihart kavart esszéjében, a „Kisebbség”-ben (1939)²⁵.

Ebben a művében Németh a teljes magyar irodalmi és szellemi élet/fejlődés, de inkább hanyatlás és kisiklás/„dérpage” vázát nyújtja a 18. századtól kezdődően a saját koráig. Ezek szerint ebben a folyamatban az igazi értékeket, a maradandó teljesítményeket mindig az úgynevezett „mélymagyarok” (Csokonai, Berzsenyi, Kemény, Vajda, Ady, Móricz, Szabó Dezső, a népiek) hozták létre, akik szellemi-politikai programjukban mindig a magyarság igazi/valóságos érdekeit képviselték (úm. parasztság, demokrácia, népi kultúra, protestantizmus, radikális társadalmi reformok, Kelet-Európa), azonban sorsuk tragikusan végződött, sikertelenség, népszerűtlenség, bukás és kudarc volt alapvetően osztályrészük. Velük ellentétben áll a magyar lélek másik ága, a felületesen asszimilált ún. „híg magyar” vonulat (Kazinczy, Jókai, Gyulai Pál, Hatvany, Ignó, Babits, Szekfü), akik ugyan a magyar szellemi-politikai élet vezető/irányító pozícióit töltötték be, azonban többnyire csak igazi alkotó tehetség nélküli, epigon impresszáriók voltak, sznob irodalomszervezők. Ők érzéketlenek voltak az igazi magyar problémák iránt, s felületes optimizmusukkal, a klasszicizáló, formalista nyugati értékek sznob utánzásával (inkább csak fordították ezt a nyugati irodalmat) nem rendelkeztek igazi alkotói képességekkel és erővel. Végül is azonban ők okozták és készítették elő a magyarság hanyatlását, a magyar kultúra és állam szétesését, „kisebbségbe”, marginális és peremhelyzetbe száműzve

az említett igazi magyarokat („mélymagyarok”-at), törtető karrierizmusukban kiszorítva őket a magyar szellemi-politikai élet vezető pozícióiból, ami különösen a közelgő újabb világháború árnyékában bizonyult végzetesnek. (Németh szerint nekik köszönhető, hogy a magyarság a németek oldalán kíván ebben résztvenni, ami a végső összeomlással és pusztulással ér fel.)²⁶

Németh egy másik, szintén az 1930-as években írott esszéje szerint („A magyarság és Európa”)²⁷ ez a felvilágosodás óta tartó hanyatlás/dekadencia nemcsak specifikusan magyar jelenség, hanem – s itt a szellemtörténet olyan gondolkodóinak nyomdokain halad, mint Spengler, Ortega, Huizinga vagy Huxley – ez az egész nyugat-európai fejlődésre érvényes. Ez utóbbi ugyanis (amelynek történetében egyébként négy virágzó periódust különböztet meg, valamelyest St. Simon elméletére emlékeztetve a civilizációk „organikus” és „kritikus” periódusainak váltakozásáról²⁸) a 19., de főként a 20. században (a világháború és a forradalmak világosan bizonyítják ezt) elveszítette alkotóerejét, vitalitását és kreativitását, korábbi energiái kimerültek, lassan egy lapos és kiszáradt, terméketlen „civilizáció”-vá silányult, amelyet az anyagiasság, az önérdek, a pénz (kapitalizmus) és az önmagát üresen ismétlő technika mozgat. Németh szerint azonban – ez kétségtelen – nem követendő a kelet-európai (szovjet) példa sem (jóllehet mindig magasra értékelte az orosz irodalmat, s sokat fordított is belőle, főleg az 1950-es években), amely számos vonatkozásban a nyugat-európaival ellentétes princípiumokat képvisel, úgymint kollektivitás, közösség, vallás, szocializmus, tradíció, irracionálizmus stb., s amely aktuális formájában az állami totalitarizmusban, az egyéni, kreatív iniciatívák elfojtásában, terméketlenségben, sablonokban, a szabadság hiányán alapuló látszat-egyenlőségben, a kolosszus mozdulatlan merevségében ölt testet.

Mindezzel azonban a magyarok és a kelet-/kelet-közép-európai népek/nemzetek egy történelmi pillanathoz és feladathoz érkeztek el. A vázolt két ellentétes értékvilág szintézisével, a nyugati és keleti princípiumok ötvözésével, az ún. „harmadik út”-tal²⁹ ugyanis egy mintát és megoldást nyújthatnak, alternatívát az egész európai krízis megoldására. Ez a szintézis (jól ismert fogalmak következnek a magyar hallgatóság számára) olyan tipikusan Németh László-i gondolatokat tartalmaz, mint az „új nemesség”, szövetkezetek (az egyéni és állami gazdagságok helyett), „minőségsszocializmus”, a szellemi és fizikai munka egymás mellett élése, a Kelet-Európa gondolat, stb.³⁰

(A marxista hanyatlás-gondolat: Lukács György) Nem lehet különösebben meglepő, hogy a hanyatlás/válság motívum organikus/szerves része a marxista történelmi gondolkodásnak is, amely egyébként alapvetően marginális helyzetben volt a két világháború közötti Magyarországon³¹. A marxizmus / történelmi materializmus a 19. század végén jelent meg Magyarországon, Szabó Ervin elméleti-történelmi műveiben, később Varga Jenő (és néhány polgári radikális, mint pl. Szende Pál), Bolgár Elek, Czóbel Jenő, Révai József és Molnár Erik voltak ennek fő reprezentánsai³². Ők, jóllehet állandóan a kapitalizmus válságáról, sőt közeli összeomlásáról beszéltek, alapvetően a marxi formáció-elméletet követve a kapitalizmust egy lineáris/teleologikus (tehát egyenesvonalú) fejlődés absztrakt sémájának szükségszerű fokozataként értékelték/tekintették, amelynek végső célja a szocializmus-kommunizmus eljövetele, az „emberiség felszabadítása” volt. Lukács György nézetei, aki a nemzetközileg leginkább ismert és leginkább kiemelkedő magyar (?) marxista teoretikus, sok tekintetben eltérnek ettől a sémától. Lukács sok vonatkozásban (különösen fiatal korában) egy konzervatívabb, „szellemtörténelmi” pozíció iránt vonzódott, amelynek retorikájában a válság/hanyatlás kérdése alapvető, s ez a későbbi változások, módosulások ellenére, Lukács egész későbbi életművében is alapvető szempont maradt.

Legfontosabb műve jelen szempontból (válság, hanyatlás) az 1923-ban megjelent tanulmánygyűjtemény, a híres-hírhedt, sokat kritizált és szidott „Történelem és osztálytudat”³³. Könyve – hasonlóan Szekfű, Szabó Dezső, Babits részben már említett műveihez – szintén az 1918/19-es (nem pusztán magyarországi) forradalmak teoretikus következményeit/következtetéseit vonja le, természetesen az előzőktől gyökeresen eltérő szemszögből és konklúziókkal. Ebben a könyvében Lukács (helyesebben annak egyik tanulmányában, hiszen – mint említettem – egyfajta cikkgyűjteményről/-füzéről van itt szó) a modern kapitalizmus fejlődésének/működésének briliáns elemzését nyújtja, amely nagy hatást gyakorolt a nem sokkal később alapított Frankfurti Iskolára is, jóllehet – végső soron – csak az eredeti marxi modellt adaptálta, s szinte teljes mértékben a „Tőke” fogalmi rendszerén/hálóján belül maradt.³⁴

Lukács – s persze a marista/marxi teória – szerint a kapitalizmus és a modern világ legfőbb ellentmondása (magától értetődően itt egy leegyszerűsített és vázlatos rekonstrukció következik) az áruk *használati* és *cseréértéké*-nek ellentmondásából/diszkrpanciájából következik, amelyet főként a kapitalizmus működésének egyik legfőbb terrénuma/intézménye, a piac idéz elő. Mindez azt jelenti (a továbbiakban is leegyszerűsítve), hogy az áruk nem a használati/igazi értéküknek megfelelően kerülnek forgalomba, hanem a kereslet és kínálat törvényének engedelmeskednek elsősorban, ami a piac működésének lényegét testesíti meg.³⁵ Ez az „elidegenedés”/racionalizmus/racionalizáció folyamatának egy teljesen emberellenes/antihumánus megnyilvánulási formája, sőt egyenesen oka annak (mármint az elidegenedésnek), amely a modern világ és a kapitalizmus alapvető jellemvonása. Ezt a jellegzetességet, alapvető jellemvonást (azaz az elidegenedést) már a „polgári”/burzsoá történeti-politikai gondolkodás is felismerte Vicótól és Kanttól, Schillertől és Kleisttől kezdve, Hegelen keresztül Nietzscheig, Spenglerig és Max Weberig.³⁶ A polgári/„burzsoá” filozófia/gondolkodás fő hiányossága azonban az volt, hogy nem volt elég konkrét és tudományos, pl. a „kultúra”-nak a „civilizációba” való kiüresedéséről, eltorzulásáról beszéltek – mondjuk Nietzsche és Spengler módján, amelynek azonban nagy tradíciója volt a német történeti gondolkodásban (legalább Schillerig, Kleistig, Herderig és Kantig visszamenően)³⁷. Ezen oppozíció (mármint „kultúra” és „civilizáció” szembeállítás) szerint minden kultúra, társadalom fejlődésének menetében egy törés/megbicsaklás következik be, amikor a kultúra elveszíti teremtő erőit, s a felületes optimizmus, a pusztá és materialista, mechanikus, merő önisméltésekben kimerülő technika, s pl. a nietschei analitikus/filológiai tudomány kerül előtérbe, a nagy alkotások és szintézisek helyett. Lukács szerint a kultúra és civilizáció ezen szembeállítása (bár van valós tartalma) egy merő mítosz, amely maga is ahhoz a misztifikációhoz vezet, hogy ezek a törések/megtorpanások (azaz a kultúrának a civilizációvá válása) örök, megváltozhatatlan „törvényei” a történelmi fejlődésnek, s végső soron így maguk is részei az elidegenedés folyamatának, illetve hozzájárulnak ahhoz. Lukács szerint – s Marxon kívül természetesen pl. Hegelt és Vicót követi³⁸ – mindezt, mármint az elidegenedést az emberiség alkotta folyamat eredményeként kellene bemutatni (azaz folyamatszerűségében, azaz a *lét* helyett a *levés*, németül sein helyett werden fogalmaira épít), s a maguk konkrét történeti realitásában. A marxista elmélet tehát ezt a jelenséget (az elidegenedést) folyamatszerűségében, azaz nem örök törvényszerűségében tekinti, hanem – a közgazdaságtan modern, „tudományos” fogalmait követve – egy bizonyos ember által létrehozott (azaz egy szubjektum és objektum viszony által közvetített) történelmi-társadalmi formációhoz, a kapitalizmushoz köti. Ez a konkrét elemzés nyújt lehetőséget az alapvető ellentmondás meghaladására, leküzdésére, az „elidegenedés” megszüntetésére, az emberiség általános felszabadítására. A konkrétság pedig azt jelenti, hogy folyamatként határoztuk meg (azaz egy szubjektum-objektum vi-

szony összefüggésének eredményeként, mert ez az előfeltétele annak, hogy ez megváltoztatható az elidegenedés jelenségét, s az elemzésnek a szubjektumra kell összpontosítania: meg kell találni ugyanis azt a szubjektumot (a történelem igaz szubjektumát), amelynek érdeke az elidegenedés, konkrétan a használati és csereérték ollójának/ellentmondásának a megszüntetése. Ez a szubjektum pedig – a marxi elmélet szerint – nem más, mint a munkásosztály, a proletariátus, amely nem rendelkezik semmiféle tulajdonnal, s akinek így nem érdeke a piaci ellentmondás/manipuláció fenntartása, s aki így (mivel az elidegenedés felszámolása „általános” emberi érdek, sőt az emberiség felszabadításának legfőbb előfeltétele) nemcsak a saját, önös „osztályérdekeit”, hanem általános emberi érdeket, az igazi demokrácia eszményeit valósítja és testesíti meg.³⁹

Amint a Lukácsal kapcsolatos irodalomból kiderül⁴⁰, mindezzel a magyar filozófus sok szempontból csak Marx nézeteit idézi fel, rekonstruálja – fő gondja azonban az, hogyan lehet társadalmi forradalom Kelet-Európában, hiszen Marx teóriáját a nyugat-európai viszonyokat elemezve alakította (s ott jövendőlte meg a társadalmi forradalom eljövételét). Lukács válasza az – s innen az „osztálytudat” kategóriája –, hogy az aktuális gazdasági-társadalmi feltételeknek/ellentmondásoknak nem kell olyan mértékben kifejlődniük/kieleződniük, mint ahogy azt Marx elképzelte. Elég, ha létezik egy olyan ideológiai-politikai, szellemi-intellektuális instancia, amely tudatában van, hogy mindez az általános/egyetemes fejlődés fő iránya (tekintet nélkül pl. a nemzeti különbségekre). Ez az instancia pedig nem más, mint a *párt*, konkrétan a kommunista párt, a társadalmi forradalom tehát mindenhol napirenden lehet (Kelet-Európában is, természetesen), ahol létezik, illetve megteremtik/megalapítják a kommunista pártot. (Mindez azután – magától értetődően – a kisebbség uralmának, a diktatúrának, nevezetesen a proletárdiktatúrának az igazolását is jelenti/eredményezi.)⁴¹

Nincs itt idő és tér Lukács nézeteinek további elemzésére, elég megemlíteni, hogy már a húszas évek első felében egy polgári/burzsoá forradalmat helyez a szocialista forradalom elébe, vö. a szintén jelentős szellemi karriert befutott Blum téziseket⁴². Ez egy demokratikusabb alternatívát jelent, amely kooperációt/együttműködést hirdet a társadalom polgári elemeivel a feudális maradványok felszámolására, „eltakarítására” (ami a későbbi népfront gondolat megelőlegezése, annak minden implikációjával, pl. a proletárdiktatúra helyett egy demokratikusabb alternatívával).

Végül meg kell említeni, hogy a hanyatlás/válság gondolata alapvető Lukács 1950-es években megjelent nagy művében, „Az ész trónfosztása”-ban is, amely persze igen szoros összefüggésben van korábbi műveivel⁴³. Ebben a könyvében azonban nem beszél a polgári/burzsoá demokrácia, Nyugat-Európa vagy a kapitalizmus hanyatlásáról, hanem a fő téma a különút, a „Sonderweg”⁴⁴, azaz a német hanyatlás, a német történelem fejlődésének „elkanyarodása” a nyugati/polgári fejlődéstől, amit az irracionális fokozatos előtérbe kerülése testesít meg. Megjegyezném, hogy Lukács itt sok szempontból szintén a szellem-történet – részben eszmetörténet – fogalmait és retorikáját használja, hiszen ezt a hanyatlást, degenerálódást, az irracionális eluralkodását az ideológia és a filozófia területén mutatja be, felidézve és hevesen támadva Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Spengler, Max Weber, Tönnies, Hans Freyer, O. Spann és mondjuk A. Rosenberg nézeteit.⁴⁵

(*Néhány következtetés*) Jogosan merül fel a kérdés: mi a közös (van-e egyáltalán ilyen) a vázolt különböző hanyatlás-elméletekben és végső fokon hogyan lehet értékelni/értelmezni az itt röviden vázolt nézeteket?

Mielőtt a feltett kérdésre megpróbálnánk választ adni, le kell szögeznünk, hogy ez a korszak (a két világháború közötti időszak) a magyar kultúrában és szellemi életben

(különösen a történetírás és a történeti gondolkodás vonatkozásában) – főként persze ha az 1945, illetve 1948 utáni fejleményekkel hasonlítjuk össze – egyfajta *aranykor*-nak tekinthető⁴⁶, ami nem kevés paradoxont rejt magában, hiszen itt folyamatosan egy válság, krízis, hanyatlás és dekadencia irodalomról, illetőleg motívumról beszélünk. Ugyanakkor a magyar szellemi és kulturális élet, az irodalom- és történettudomány a virágkorát éli, számos vonatkozásban lépést tart az európai léptékekkel, s valahogy az európai válságirodalom adaptálása (legalábbis az arra való szüntelen reflektálás) az európai standardokkal való lépéstartásnak egyfajta gerincét képezi.

Elég olyan (korábban tárgyalt) alakokat felidézni, mint Dilthey, Ortega y Gasset, Spengler, Madariaga, Keyserling, Meinecke, M. Scheler, Croce, M. Weber, Troeltsch, Huizinga, Maritain, L. Ziegler, Frobenius, Papini, Tönnies, Vierkant stb., akik az európai gondolkodás élvonalába tartoztak – ők mindannyian jól ismertek voltak ebben az időszakban Magyarországon.⁴⁷ A felsorolt lista azonban már utal a legfontosabb gondolatokra is: a magyar hanyatlás-irodalomra a legnagyobb hatást az ún. „szellemtörténet” (Geistesgeschichte) gyakorolta, s meglátásom szerint a korábban elemzett gondolatok és gondolkodók ebben a fogalmi keretben értelmezhetők, illetve értékelhetők.⁴⁸ Természetesen a korszakban órási viták voltak (és vannak azóta is) a szellemtörténet fogalmáról és elméletéről (Magyarországon is) [sajnálatos módon a legtöbb nemrégiben megjelent historiográfiai összefoglalásból még a fogalma/említése is hiányzik ennek az alapvető irányzatnak – a társadalomtörténeti szempont egyoladú érvényesítése, vagy egyebek, pl. mindenfajta fogalmi átgondolás hiánya miatt]⁴⁹ – azonban védhető, sőt igazolható az álláspont, miszerint a szellemtörténet számos alapvető eleme felfedezhető a magyar válság/hanyatlás-irodalomban, úgymint: a természet- és szellemtudományok szembeállítás, a hermeneutikus, megértő megközelítés preferálása, (azaz pl. a törvényekkel, magyarázatokkal szemben a részben narratív jellegű megértő attitűd, esetenként a típusalkotás előtérbe helyezése), az eszmék ontológiai elsőbbségéről vallott felfogás (a „világnézetek”-ről szóló tan, Dilthey-vel szólva), a „kultúra” és „civilizáció” szembeállítás (alkalmanként a modernitás harsány kritikája), az újkori civilizáció tömegszerű jelenségeivel szembeni szkepticizmus, de a kultúr-/művelődéstörténet dominanciája is (szemben a hagyományos politika- és eseménytörténettel, de a pozitívizmus társadalomtörténetével is) – és persze egy bizonyosfokú (néha feltűnő) politikai konzervativizmus, elitista, alkalmanként esztéticista, némileg arisztokratikus „világnézet” / világhoz való viszony⁵⁰.

Szeretnék rámutatni mindebben azután a *történelem* meghatározó szerepére, ami részben a történeti alapú érveket jelenti, a történeti-genetikus megközelítés/szemlélet uralkodó voltát – (szinte) minden itt tárgyalt szerző mondanivalóját történeti kontextusba helyezi.⁵¹ Mindez egy a történelemmel szembeni túlzott elvárást is sugall, egy – paradox módon – (ma már alig osztott) optimista illúziót a történelem nagy elbeszélésének/„mesternarratívájának” lehetőségével kapcsolatban (még ha ez a hanyatlás motívumában ölt is testet).

Igaz ellenben az is, hogy a konkrét/empirikus történeti kutatás (Alun Munslow kifejezésével a „tisza/proper”⁵²céhbeli történészek⁵²) – Magyarországon is – meglehetősen óvatosak, sőt szkeptikusak voltak az ilyen jellegű általánosításokkal, túlértelmezésekkel szemben (Szekfű „Három nemzedék”-ében ez a legkevésbé értékelt momentum – részben ma is⁵³), s a szellemtörténet e képviselőit nemritkán marginalizálták, műveiket dilettánsnak, tudománytalannak tekintették. Ez azonban részint szintén az európai, illetve kelet-európai szellemtörténet egy általános jellegzetessége volt (nem magyar sajátosság tehát) – vö. pl. a román esetet E. Cioran-nal, vagy M. Eliadéval.⁵⁴

Mindez azonban azt is jelenti, hogy a magyar hanyatlás-irodalmat nem lehet kizárólag a magyar történelem katasztrófaiból/traumáiból levezetni, aktuálisan az első világháborús

vereségből, a Monarchia felbomlásából, vagy Trianonból (nem tagadva persze mindennek nagy szerepét), hiszen annak nem alábecsülendő része már az első világháború előtt felbukkant – részben az alatt, amikor ennek következményei még egyáltalán nem voltak előre láthatók. (Szekfü „A száműzött Rákóczi”-ja⁵⁵ pl., amely már lelki-pszichológiai argumentumaival is egy par excellence szellemtörténeti munka, 1913-ban készült, s azt a hanyatló Rákóczit jeleníti meg (egyébként is az egész magyarság hanyatlását jelképezve), aki már túl van hatalmának delelőjén. Másik oldalról ez a hanyatlás, krízis és dekadencia motívum az újonnan alakult vagy kreált győztes kelet-európai népeknél is felbukkan, sőt alapvető – vö. a Cioran–Eliade–Noica triászt a román szellemi életben, de a román történeti gondolkodás számos egyéb neves képviselője is felidézhető e tekintetben – L. Blaga-tól a nagy N. Iorga-ig.⁵⁶

Mindezek a megállapítások persze a német (vagy osztrák) esetre is vonatkoztathatók/érvényesek. Gyakran érvelnek ugyanis azzal, hogy a szellemtörténet német találmány (a széles körben használt „Geistesgeschichte” terminus is igazolja ezt), amely a világháborúban szintén vesztes Németországban terjedt el a két világháború közötti időszakban⁵⁷. Ez azonban csak részben igaz, hiszen – amint korábban világosan láthattuk – az angol Toynbee, a francia Maritain, az orosz Bergyajev, a spanyol Ortega, az olasz Croce, a svájci Jaspers vagy Rougemont, a holland Huizinga szintén a szellemtörténet reprezentánsának, alkalmanként „oszlopá”-nak aposztrofálható, jóllehet ők inkább a világháború győztes nemzetiehez tartoztak⁵⁸. Másrészt, ha a szellemtörténetet egyoldalúan Kelet- vagy Közép-Európára szűkítjük, hogyan magyarázható ennek sokkal szélesebb európai hatása; például az, hogy a posztmodern (ami kifejezetten nyugat-európai, kevésbé német, sokkal inkább angolszász és francia jelenség) számos szempontból a szellemtörténeti retorikához nyúlik vissza, s újraértelmezi ennek a hanyatlásról, felbomlásról, krízisről való alapvető üzenetét.⁵⁹

Végül szeretnék egy megjegyzést tenni, ami a szellemtörténeti tájékozódással/irányzattal a lehető legszorosabb összefüggésben van: a szellemtörténetnek az itt vázolt, véleményem szerint inkább a foucault-i „dispositif”⁶⁰ által generált tablójából, hanyatlásértelmezéseiből alapvetően hiányzik a *rasszista-biologisztikus* retorika és megközelítés, ami kifejezetten a tudatos szellemtörténeti alapállással magyarázható, mivel annak legtöbb reprezentánsa a rasszista-biologisztikus nézetek pusztá felbukkanásában is éppen az általános hanyatlás, a „kultúra” süllyedésének egyik leginkább szembeszökő jelét látta.⁶¹ Ez azt jelenti, hogy a hanyatlást éppen nem (Németh László sem) mondjuk a magasabb és alacsonyabb rendű fajok elvegyülésében/összekeveredésében látták (Gobineau, Chamberlain, Evola vagy Guénon módjára), jóllehet mindez bőségesen megtalálható a magyar – viszont nem szellemtörténeti fogantatású – történeti-politikai irodalomban, Milotay Istvántól, Ritók Jánostól Málnási Ödönig vagy Méhely Lajosig.⁶²

Utóbbiakat azonban soha nem tisztelték/tiszteltük meg a szellemtörténet/eszmetörténet? etikettjével (hacsak nem az 1950-es években, amikor a „birds of a feather” vagy a „sötétben minden tehén fekete” elv értelmében egy kalapba kerültek.⁶³) Sőt a rasszista-biologista ideológia képviselői a szellemtörténetet, illetve annak képviselőit egyik legfőbb ellenségüknek, nemritkán árulóknak, szemfényvesztőknek és csalóknak titulálták állítólagos túl elitista, arisztokratikus, elvont-filozofikus, konzervatív, nem ritkán esztéticista vagy egyoldalúan nyugatos/Habsburg-párti gondolataik miatt⁶⁴. Mindezzel azonban a szellemtörténet egy alapvetően pozitív, humanista, az európai értékeket/európaiságot megtestesítő tőlést kap⁶⁵, amelynek több vonatkozásban a mai napig elhallatszó üzenete van/maradt, nem véletlen, hogy számos tekintetben újraéledt (főként az 1970–80-as évektől kezdve) mondjuk az új kultúrtörténet, újhistorizmus vagy eszmetörténet, sőt a jelzett posztmodern különböző irányzataiban, illetve válfajaiban.⁶⁶

JEGYZETEK

- 1 Vö. pl. Lackó, Miklós: *Korszellem és tudomány 1910–1945*. Budapest: Gondolat, 1988.
- 2 Vö. Hamvas, Béla: *Világválság*. Budapest: Magvető, 1983.
- 3 Vö. pl. Lackó, Miklós; Kerényi, Fülep és Tolnay Károly szellemi kapcsolata. In uő: *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996, 335–344.
- 4 Vö. pl. Takács, Péter: *Bánffy Miklós világa*. Budapest: Lucidus, 2006.
- 5 Vö. Milotay, István: *Népi válság, népi Magyarország*. Budapest: Stádium, é. n.
- 6 Tanulmányom bővebb, angol nyelvű változatában még egyéb szerzőket is behatóbban elemzek, így pl. Hajnal Istvánt és Szabó Istvánt. Vö. Vilmos Erős: In the Lure of „Geistesgeschichte”. (The Theme of Decline in the Hungarian Historiography and Historical Thinking Between the Two World Wars.) In: *European Review of History / Revue européenne d'histoire*, 2015/3. 411–432.
- 7 Vö. Glatz, Ferenc: *Történetíró és politika*. Budapest: Akadémiai, 1980.
- 8 Raab Epstein, Irene: *Gyula Szekfű. A Study in the Political Basis of Hungarian Historiography*. New York: Garland Publishing, 1987.
- 9 Vö. Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest, 1920.
- 10 Vö. Szekfű, Gyula: *A százüztöt Rákóczi, 1715–1735*. Budapest: MTA, 1913.
- 11 Vö. erről pl. Óze Sándor 2009: *Nemzetudat és historiográfia*. Budapest: Hamvas Intézet.
- 12 Vö. Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet, IV. A tizenhatodik század*. Budapest: Egyetemi Nyomda, é. n.; Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet, V. A tizenhetedik század*. Budapest: Egyetemi Nyomda, é. n.; Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet, VI. A tizennyolcadik század*. Budapest: Egyetemi Nyomda, é. n.
- 13 A kismagyar–nagy magyar opposzióról vö. még Szekfű Gyula: A politikai történetírás. In Hóman Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1931. 397–444.
- 14 Vö. Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1934.
- 15 Vö. még Dénes, Iván Zoltán: *A „realitás” illúziója. A historikus Szekfű Gyula pályafordulója*. Budapest: Akadémiai, 1976.
- 16 Dénes, Iván Zoltán: *Eltorzult magyar alkat. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával*. Budapest: Osiris, 1999.
- 17 Vö. Szekfű, Gyula: *Nem vagyunk bújdosók*. Magyar Szemle, 1938. 32. köt. 391–396.
- 18 Vö. Szekfű, Gyula: *Valahol utat veszettünk*. Budapest: Magvető, 1987.
- 19 Szekfűhöz újabban vö. még Erős, Vilmos: *A szellemtörténetről a népiségtörténetig. (Tanulmányok a két világháború közötti magyar történetírásról.)* (2. kiadás) Debrecen: Debrecen University Press, 2012.
- 20 Illetve Erős Vilmos: Szekfű Gyula. *Valóság*, 2015/1. 12–30.
- 21 Vö. Jacques Maritain, *Humanisme integral*. In *Ouvres completes*, Paris, Éditions Universitaires Fribourg Suisse-Éditions Saint Paul, vol. VI. Illetve Vilmos, Erős: *Ethique et raison d'état*. (Gyula Szekfű et Jacques Maritain.) In *Schola Europaea. Les valeurs de l'Europe-L'Europe des valeurs*. Edited by Havas László–Takács László–Tegye Imre. Budapest–Debrecen. 2009. 333–339.
- 22 Vö. Erős Vilmos: *A szellemtörténetről a népiségtörténetig. i. m.*
- 23 A népiekről vö. pl. Lackó, Miklós: *Népiek tegnap és ma*. In *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996, 165–190.
- 24 Borbándi, Gyula: *Der ungarische Populismus*. Mainz: Hase–Koehler Verlag, 1976.
- 25 Vö. Szabó Dezső: *Az elsodort falu* (regény). Budapest, 1919.
- 26 Szekfű ezzel szemben a magyar történelem egyfajta csúcspontjának tartja mindezt. Vö. Szekfű Gyula: *A magyar állam életrajza. Történelmi tanulmány*. Budapest: Dick Manó, 1918.
- 27 Vö. Szabó, Dezső: *Ede megevé ebédem*. In Szabó Dezső: *A magyar káosz. Pamfletek*. Budapest: Szépirodalmi, 1990, 286–389.
- 28 Vö. Lackó, Miklós: *Egy szerep története*. In *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996. 10–78.
- 29 Vö. Grezsa, Ferenc: *Németh László Tanú-korszaka*. Budapest: Szépirodalmi, 1990.
- 30 Vö. Németh, László: *Kisebbségben*. In Németh László: *Sorskérdések*. Budapest: Szépirodalmi, 1989, 408–482.
- 31 Vö. Juhász, Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944*. Budapest: Kossuth, 1983.
- 32 Vö. Németh, László: *A magyarság és Európa*. In Németh László: *Sorskérdések*. Budapest: Szépirodalmi, 1989, 252–336.
- 33 St Simonhoz vö. pl. Manuel, Frank E.: *The Prophets of Paris*. Harper & Row, 1962. Valamint magyarul Zsigmond László, 1977: *Claude-Henri de Saint Simon*. (A XIX. század politikai gondolkodásának történetéből.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 34 A harmadik úthoz vö. még Salamon, Konrád: *A*

- harmadik út küzdelme.* Budapest: Korona Kiadó, 2002.
- 30 Németh e nézetei nagy hatással voltak olyan kiemelkedő történészekre is, mint pl. Hajnal István vagy Szabó István. Hajnalhoz vö. pl. Lakatos, László: *Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája.* Budapest: Új Mandátum, 1996.
- Szabóhoz Erős Vilmos (szerk.): *A harmadik út felé.* (Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban.) /Régi Kisebbségkutatás Könyvek./ Budapest: Lucidus, 2006.
- 31 A marxista történeti gondolkodáshoz legújában vö. Kiss Endre: *Marx lábnymoi.* Budapest: Gondolat, 2014.
- 32 Vö. Romsics, Ignác: *Clio bővületében.* (Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel.) Budapest: Osiris, 2011.
- 33 Vö. Lukács, György: *Történelem és osztálytudat.* Budapest: Magvető, 1978.
- 34 Vö. Rózsashegyi, Edit: *A történelem és osztálytudat eszmei előzményei.* Hegel és a fiatal Lukács. In uő: *Elmélet és filozófia.* Budapest: Gondolat, 1981, 132–161.
- Rózsashegyi, Edit: *A Történelem és osztálytudat totalitátsfelfogása.* Uo. 162–191.
- Valamint pl. Poszler György, 1986: *Az évszázad csapdái.* (Tanulmányok Lukács Györgyről.) Budapest: Magvető Kiadó.
- 35 Vö. Kiss Endre: i. m.
- 36 A gondolat alapvető a Franfurti Iskola társadalomelméletében is. Utóbbiról vö. Weiss, János: *A Frankfurti Iskola.* Budapest: Áron, 1997.
- 37 Vö. mindehhez pl. Rüdiger, Safranski: *Friedrich Schiller, avagy a német idealizmus felfedezése.* Budapest: Európa, 2007.
- 38 Vö. Nagy, József: *Vico. (Eszmetörténet mint korlátlan szemiozis).* Budapest: Áron, 2003.
- 39 A „Történelem és osztálytudat” értelmezéséhez vö. még Himmer Péter: Hegel Fenomenológiája Lukács György gondolkodásában. *Világosság*, 2008/6. 79–88.
- 40 Vö. pl. Hermann, István. *Lukács György élete.* Budapest: Corvina, 1985.
- 41 Vö. Kiss Endre: i. m. Illetve a korábban idézett tanulmányok Lukácsról, valamint a „Történelem és osztálytudat”-ról.
- 42 Vö. Lackó, Miklós: Lukács György „Blumtézisei”. In. *Sziget és külvilág.* 191–202.
- 43 Vö. Lukács, György: *Az ész trónfosztása.* Budapest: Magvető, 1978. (5. kiadás)
- 44 A „Sonderweg”-ről vö. A. Bauernkaemper: „Geschichtsschreibung als Projektion. Die Revision der ’Whig Interpretation of History’ und die Kritik am Paradigma vom „deutschen Sonderweg” seit den 1970er Jahren. In. S. Berger, P. Lambert and P. Schumann (eds.): *Historikerdialoge. Geschichte, Mythos und Gedächtniss im deutsch-britischen kulturellen Austausch 1750-2000.* Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2003. 383–438.
- 45 Vö. Kiss Endre: i. m.
- 46 Vö. pl. Lackó, Miklós: *Korszellem és tudomány 1910–1945.* i. m.
- Glatz, Ferenc: *Nemzeti kultúra-kulturált nemzet 1867–1987.* Budapest: Kossuth, 1988.
- Vardy, Steven, Béla: *Modern Hungarian Historiography.* New York: Columbia University Press, 1976.
- 47 Vö. Hanák, Tibor. *Az elfelejtett reneszánsz. (A magyar filozófiai gondolkodás a század első felében.)* Budapest: Göncöl, 1993.
- 48 Vö. még **Rugási, Gyula. Szellemtörténet és történetfilozófia.** i. m.
- 49 Vö. Georg, G. Iggers. *New Directions in European Historiography.* Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1975.
- Breisach Ernst: *Historiográfia.* Ford. Baics Gergely. Budapest: Osiris Kiadó, 2004.
- Romsics, Ignác: *Clio bővületében.* i. m.
- 50 Vö. mindezekre Erős, Vilmos: *A szellemtörténet. Valóság.* 2008/5. 20–35.
- 51 Mindez egyáltalán nem magától értetődő, amit bizonyít a neopozitívizmus alapvetően történetellenes pozíciója, igaz ott lényegében az egész válság-problematika is mellékes.
- 52 Vö. Alun, Munslow: *The future of history.* London: Palgrave Macmillan, 2010.
- 53 Vö. pl. Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány.* Budapest: Osiris, 2008.
- 54 Vö. Trencsényi, Balázs: *A nép lelke. (Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában.)* Budapest: Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, 2011.
- 55 Vö. Szekfű, Gyula: *A száműzött Rákóczi, 1715–1735.* i. m.
- 56 Vö. pl. Trencsényi, Balázs: *A nép lelke. i. m.* Illetve Nicholas, M. Nagy, Talavera. *Nicolae Iorga. (A Biography.)* Iasi–Oxford–Portland: The Center for Romanian Studies, 1998.
- 57 Vö. Georg, G. Iggers. *The German Conception of History.* Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1983. Magyarul uő: *A német historizmus.* Budapest: Gondolat, 1988.
- 58 Huizingához vö. pl. Christoph Strupp: *Der lange Schatten Huizingas.* (Neue Ansätze der Kulturgeschichte.) Geschichte und Gesellschaft, 23 (1997), 44–69.
- 59 Vö. Franklin R. Ankersmit. In. Ewa Domanska: *Encounters.* (Philosophy of History after Postmodernism.) Charlottesville and London: University Press of Virginia, 1998. 67–99.
- 60 Vö. Sutyák, Tibor: *Michel Foucault gondolkodása.* Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor, 2007.
- 61 Ettől eltérő nézetet képvisel Thienemann Tivadar, akinek nézeteit azonban nyilvánvaló elfogultság befolyásolja, ráadásul az 1980-as években, azaz mintegy 50 éves távlatból fejtette ki ezeket.

- Vö. Ujváry, Gábor: A végtelenben újra találkoznak. Szekfű Gyula és Hóman Bálint párhuzamos, majd elváló életpályája. In. Szekfű Gyula és nemzedéke a magyar történetírásban. Szerk. Paksa Rudolf. Budapest: Argumentum – Eötvös József Collegium, 2007. 43–78. (Függelék.)
- 62 Vö. Gyurgyák, János: *Magyar fajvédők*. Budapest: Osiris, 2012.
- 63 Vö. Szigeti, József: *A magyar szellemtörténet bírálatához*. Budapest: Kossuth, 1964.
- 64 Vö. még mindezekről Gyurgyák, János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris, 2007.
- 65 Hozzá lehet mindehhez fűzni, hogy a szellemtörténet mindezzel együtt a baloldali/szélsőbaloldali, az osztályszempontokat egyoldalúan érvényesítő ideológiával/ideológiákkal szemben is humanisztikus tartalmat kap. Ma már nemigen osztjuk a nézetet, hogy mindezek az „általános emberi”-t képviselték volna, sokkal inkább a diktatúrára vonatkozó konzekvenciák erősödtek meg, illetve igazolódtak be. (Amit a szellemtörténeszek többnyire előre megjósoltak, előre láttak, s éppen ezért látták bennük is a hanyatlás nyilvánvaló jeleit.) Nem véletlen, hogy Lukács György útja is az osztálytól haladt a humanisztikumig (az általános emberi-ig, legalábbis a „Történelem és osztálytudat”-ot követően), amit világosan alátámasztanak az ötvenes-hatvanas évek ellene folytatott sztálinista-rákossista támadásai. Ezek során éppen az osztályszempont háttérbe szorítását, a munkásosztály/proletariatus diktatorikus törekvéseinek gyengítését, a tartalmatlan „humanizmus” erőltetését vetették a szemére.
- Vö. Gedő, András: *A modern revizionizmus filozófiai bírálatához*. (Tanulmányok.) Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1961.
- 66 Vö. újabban minderről Erős Vilmos: *Spiritual history / Geistesgeschichte-intellectual history-cultural history-postmodern*. (Előadás az „International Conference in Historiography” című konferencián. Debrecen, 2014. Megjelenés alatt.)

